

PROŠLOST

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu
historiju

Broj 45, godina XXIII
maj, 2018. [str. 59-87]

© Monos 2018

O formiranju i djelovanju Patriotske lige BiH na području općine Gračanica

**Mr. sc. Rusmir Djedović, Mr. Edin
Šaković, Husein Serhatlić**

Patriotska liga BiH na području općine Gračanica osnovana je u jesen 1991. godine, u okrilju Stranke demokratske akcije, kao vodeće političke snage na općini, koja je u tom vremenu, pravilno procjenjujući političko-sigurnosnu situaciju, započela organizacione i druge pripreme za otpor oružanoj agresiji i odbranu Bosne i Hercegovine. Konkretnije aktivnosti u tom pogledu su započele tokom septembra 1991. godine, kada su uspostavljena redovna dežurstva u gradu i u svim mjesnim zajednicama, te sistem praćenja kretanja i aktivnosti JNA. U tom razdoblju započinje i formiranje kriznih štabova u mjesnim zajednicama, kao osnovne strukture tzv. političkog krila Patriotske lige, koja će biti objedinjena 24. oktobra 1991., uspostavom Kriznog štaba na općinskom nivou, te preuzimanjem nekih konkretnih zadataka (vojno organiziranje, procjena vlastitih i neprijateljskih snaga, plan odbrane općine i sl.). Mjesec dana kasnije, 26. novembra 1991., formirano je i vojno krilo, odnosno Općinski štab Patriotske lige Gračanica, dok se u prvim mjesecima 1992. godine formiraju manje jedinice po mjesnim zajednicama, te interventno-manevarska jedinica pri samome štabu, koja početkom aprila ide u pomoć opkoljenim braniocima Zvornika (borba za Kula Grad). Za svo to vrijeme, snažno se podupirao rad legalnih organa i službi, paraliziranih od strane srpskih predstavnika. Kada su naredbom Predsjedništva sve patriotske oružane formacije trebale biti objedinjene u Teritorijalnu odbranu BiH i preostale jedinice i skupine pripadnika Patriotske lige iz Gračanice stupaju u njene okvire, iskazavši se u prvim oružanim borbama.

Ključne riječi: Patriotska liga BiH; Gračanica; Stranka demokratske akcije; SDA; krizni štabovi; Služba javne bezbjednosti; Teritorijalna odbrana; agresija na Bosnu i Hercegovinu; odbrana Bosne i Hercegovine.

Patriotska liga Bosne i Hercegovine (PL BiH) prvi je i najraniji oblik organiziranog djelovanja u odbrani opstojnosti Bosne i Hercegovine i pripremi oružanog otpora agresiji na ovu zemlju. Osnovana je u okrilju Stranke demokratske akcije (SDA), političke organizacije koja je na prvim višestranačkim izborima, 1990., stekla najveće povjerenje građana, a time i legitimitet da u složenim okolnostima tokom raspada Jugoslavije organizira i predvodi patriote Bosne i Hercegovine u otporu velikodržavnim ideologijama i politikama koje su nasrtale na suverenitet, teritorijalni integritet i multikulturalno biće ove zemlje. Ti nasrtaji su počeli davno prije izbijanja oružane agresije, kroz slabljenje republičkih odbrambenih kapaciteta (smanjenje broja pripadnika Teritorijalne odbrane SR BiH, izuzimanje komande od republičkih organa, oduzimanje oružja), da bi se nastavili podrivačkim djelovanjem srpskih političkih predstavnika, prvenstveno onih iz reda Srpske demokratske stranke (SDS), koji su blokirali institucije vlasti, a naposljetku i otvoreno rušili ustavni poredak Republike. U svemu tome, uživali su snažnu potporu Beograda i Jugoslovenske narodne armije (JNA), koja se ubrzano pretvarala u oruđe velikosrpske politike.

U takvoj situaciji, suočena sa opstrukcijama i destrukcijama SDS-a, te produbljenjem krize i rasplamsavanjem sukoba u Sloveniji i Hrvatskoj, SDA je bila primorana započeti rad na vojnome organiziranju bošnjačkog naroda i bosanskohercegovačkih patriota uopće, te pripremama za otpor

velikosrpskom agresoru i odbranu zemlje. Glavnina tog rada se odvijala u ilegali ili poluilegali, s obzirom da to nije bilo moguće učiniti kroz legalne organe, službe i formacije (tadašnja TO i snage Ministarstva unutrašnjih poslova), čije je djelovanje najčešće bilo potpuno paralizirano od strane srpskih predstavnika. Izraz tih nastojanja bila je *Patriotska liga Bosne i Hercegovine* (PL BiH), u početku poznata i kao *Patriotska liga naroda BiH*.

Prema nekim navodima, jedan od začeta Patriotske lige bila je tajna vojno-politička organizacija koju su osnovali članovi gradskog rukovodstva SDA Sarajevo, sastankom na Soukbunar, 31. marta 1991. godine.¹ Uz znanje i odobrenje užeg rukovodstva Stranke, ova organizacija će u narednih par mjeseci proširiti djelovanje na širu okolinu glavnoga grada. Ipak, šire političke osnove za djelovanje onoga što će, uistinu, postati Patriotska liga BiH postavljene su 10. juna 1991. godine, skupom bošnjačkih predstavnika u sarajevskom Domu milicije, na kome je osnovano Vijeće nacionalne odbrane. Ovaj događaj se najčešće i uzima kao službeni početak Patriotske lige, koju je i sam Alija Izetbegović označio kao *vojno krilo* Vijeća nacionalne odbrane.² Par mjeseci iza toga, formiran je i Glavni štab Patriotske lige. Organizaciji od ljeta 1991. pristupa i veći broj oficira JNA bošnjačke nacionalnosti, gradi se organizacijska struktura putem mreže regionalnih i općinskih štabova, te se formiraju i prve naoružane jedinice.³

1 Nihad Halilbegović, *Činjenice o Patriotskoj ligi*. Sarajevo: autor, 1994., 16-17. Osnivanje ove organizacije je uslijedilo nakon niza dramatičnih događaja u mjesecu martu: početka oružane pobune Srba u Hrvatskoj, pokušaja zavođenja vanrednog stanja u Jugoslaviji (vojnog udara), prijetnjama lidera SDS-a o uspostavi Velike Srbije, konačno – sastankom i tajnim dogovorima srbijanskog i hrvatskog predsjednika, Slobodana Miloševića i Franje Tuđmana, u Karađordevu, pri čemu se naslućivalo da su razgovarali i o podjeli Bosne i Hercegovine.

2 "Graditi jedinstvo i poštovati zakone": obraćanje na svečanoj sjednici Gradskog odbora SDA Sarajevo, 12. I. 1994. (usmeno izlaganje), u: Alija Izetbegović, *Čudo bosanskog otpora. Odabrani govori, intervjui, izjave (decembar 1993 – decembar 1994)*, Sarajevo: BH Press, 1995., 25.

3 "...U julu 1991. su se prijavili prvi vojni stručnjaci u Patriotsku ligu i data prva direktiva za odbranu BiH. U augustu 1991. dovezen je prvi kamion oružja. U septembru su počele prve vojne obuke. U oktobru su formirane prve jedinice. U novembru su nabavljene radiostanice većeg dometa za pokrivanje čitave Bosne i Hercegovine i počela obuka

Sve ono što se dešavalo na području Bosne i Hercegovine, tokom 1991. godine, imalo je svoje odraze i na području općine Gračanica, jedne od općina u regiji sjeveroistočne Bosne.⁴ Do formiranja Patriotske lige na području Gračanice, odnosno njene organizacione mreže došlo je u kasnu jesen 1991. godine, ali su izvjesne aktivnosti započele i puno ranije.

Počeci odbrambenog organiziranja

Kada je u pitanju organizacija osnovana u Sarajevu 31. marta 1991. (tzv. prvi štab Patriotske lige), treba napomenuti da je jedan od njenih osnivača bio Nihad Halilbegović, tadašnji gradski sekretar za narodnu odbranu, Gračanlija po rođenju i zavičajnosti. On je održavao izvjesne kontakte sa rodnim gradom i nekim istaknutijim ljudima iz SDA, uglavnom opće političke prirode. S obzirom na formiranje ove organizacije, do kojeg je došlo nakon više internih sastanaka i savjetovanja,⁵ treba također spomenuti da je sličnih razmišljanja u tom vremenu bilo i u Gračanici. Ostalo je upamćeno jedno sijelo u kući rahmetli Mehmeda Meše Ahmedbegovića, u prisustvu dvadesetak osoba s područja Gračanice, gdje je bilo riječi o mogućem vojnom organiziranju i pružanju otpora (u slučaju uspostave vanrednog stanja i vojne diktature, izbijanja rata i sl.). Isto tako, na jednome ramazanskom sijelu u mahali Lipa, kod jednog od aktivista SDA i kasnije Patriotske lige (mart/april 1991.), u prisustvu tridesetak osoba (među kojima su bili i neki gosti s područja Sarajeva i srednje Bosne) – pričalo se

o sličnoj temi, pri čemu je većina izražavala mišljenje da je za Bošnjake nužno, s obzirom na situaciju u zemlji, raditi na organiziranju i pripremama za odbranu.⁶

Ovakve su ideje bile odraz razvijene političke i patriotske svijesti – pa, usuđujemo se reći, i dalekovidnosti, s obzirom na jasne indikacije u tadašnjim općim društveno-političkim procesima na području Bosne i Hercegovine i Jugoslavije u cjelini. Predstavnici SDA su, uostalom, od samog osnivanja ove stranke izražavali odlučnost i opredjeljenost za odbranu i zaštitu suvereniteta i teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine: dovoljno se prisjetiti izjava i poruka predsjednika Stranke Alije Izetbegovića još u vrijeme predizborne kampanje, kada je naglašavao da će se Bosna i Hercegovina braniti ako treba i oružjem. Nije, stoga, nimalo čudno da se među članstvom i pristašama SDA u vrijeme već evidentnog raspada Jugoslavije i sve izraženijih nasrtaja na Bosnu i Hercegovinu radala ideja za organizacijom neke vrste odbrane. Vjerujemo da je sličnih razmišljanja bilo i kod politički i patriotski osviještenih ljudi u drugim krajevima Bosne i Hercegovine, ljudi koji su naslućivali opasnost što se prijeti nadviijala nad njihovom republikom i narodom kojemu su pripadali.

Sve to je, ipak, artikulirano na spomenutom skupu bošnjačkih političkih i javnih djelatnika u Domu milicije u Sarajevu, 10. juna 1991. godine. Ovome događaju iz Gračanice su prisustvovali: Hazim Vikalo i Huso Serhatlić, potpredsjednik i sekretar Općinskog odbora SDA, te poslanici SDA u republičkoj

vezista...” – Alija Izetbegović, *Govori, intervjui, izjave i pisma* ‘97., Sarajevo: DES, 1998., (iz referata na Drugom kongresu SDA održanog u Sarajevu 6. IX. 1997.).

4 Na općini Gračanica je, prema popisu iz 1991. godine, u 28 naselja živjelo 59.134 stanovnika, od čega 72% Bošnjaka, 23% Srba i 5% ostalih. Na prvim višestranačkim izborima u Bosni i Hercegovini u novembru 1990. godine najveći broj građana se opredijelio za novoformirane stranke tzv. nacionalne orijentacije: Bošnjaci za Stranku demokratske akcije (SDA), a Srbi za Srpsku demokratsku stranku (SDS). Ove dvije stranke su, stoga, zajednički formirale izvršnu vlast na općini, držeći se tzv. “nacionalnog ključa”, uspostavljenog ranije, još u socijalističkom razdoblju.

5 Halilbegović piše da je preteča njenom osnivanju bilo djelovanje Kluba SDA “Herceg-Bosna”, koji je formiran još krajem 1990. godine.

6 Podaci prema sjećanju učesnika sa tih neformalnih sastanaka.

Skupštini Tarik Rešidbegović i Ejub Hodžić. Oni su o historijskim odlukama sa tog skupa, o odlučnosti i spremnosti za odbranom državnosti, suvereniteta i teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine kasnije upoznali svoje stranačke kolege u Gračanici, kao i javnost ove općine.⁷

Pogoršavanje sigurnosne situacije u Gračanici (juli – septembar 1991.) i odgovor SDA

Tokom ljeta i jeseni 1991. godine, sve veći broj građana je postajao svjestan da će se ratna razaranja i pustošenja iz susjedne Hrvatske prenijeti i na Bosnu i Hercegovinu. Rat koji je bjesnio u susjednoj republici, pri čemu se JNA otvoreno stavila na stranu pobunjenih Srba, tačnije u ulogu agresora – bio je jasan znak da se beogradski režim oslanjao na najgrublju silu. Izljevi agresivnog nacionalizma među Srbima, sa kojima je u Hrvatskoj sve i počelo, opažali su se sada i na području Bosne i Hercegovine, pa i na općini Gračanica. Još u augustu i septembru 1991. godine, u ovaj grad su pristigle i prve izbjeglice – Bošnjaci muslimani iz Bileće, Gacka i okoline, koji su bili primorani napustiti svoje domove uslijed snažnog pritiska srpskih nacionalista. Oni su donijeli svjedočanstva o imovinskoj nesigurnosti, skrnavljenjima muslimanskih spomenika i mezarja, fizičkim nasrtajima, pa i otvorenim prijetnjama po živote bošnjačkog stanovništva.⁸

Srpski politički predstavnici sa predratne općine Gračanica u tom su vremenu uveliko vršili pripreme za proglašenje "opštine Petrovo", koja bi obuhvatila mjesta naseljena Srbima u južnom, ozrenskom dijelu općine, ali i neka naselja s desne strane Spreče, poput Lendića. Štaviše, u javnosti su isticani zahtjevi da navedenoj općini pripadne i veći dio predgrađa Gračanice, sa industrijskom zonom, što je pogoršavalo međunacionalne odnose na općini.⁹ Znatno više zabrinutosti su izazivala saznanja o naoružavanju srpskog stanovništva, u prvom redu na Ozrenu, do kojih su dolazili službenici Stanice javne bezbjednosti (SJB) Gračanica. Radilo se o naoružanju koje je do ozrenskih sela dospijevalo tajnim transportima iz vojnih magacina JNA.¹⁰ Informacije o tome su dospijevale i među narod, a potvrđivala je to i rafalna pučnjava koja je povremeno noću odjekivala iz srpskih sela. Dešavali su se i prvi incidenti, poput napada na skupinu bošnjačkih lovaca na Ozrenu, zatim provociranja građana bošnjačke nacionalnosti, pa i otvorenih prijetnji. U tome su prednjačili ekstremisti koji su kao dobrovoljci učestvovali na hrvatskom ratištu, boreći se na strani pobunjenih Srba.

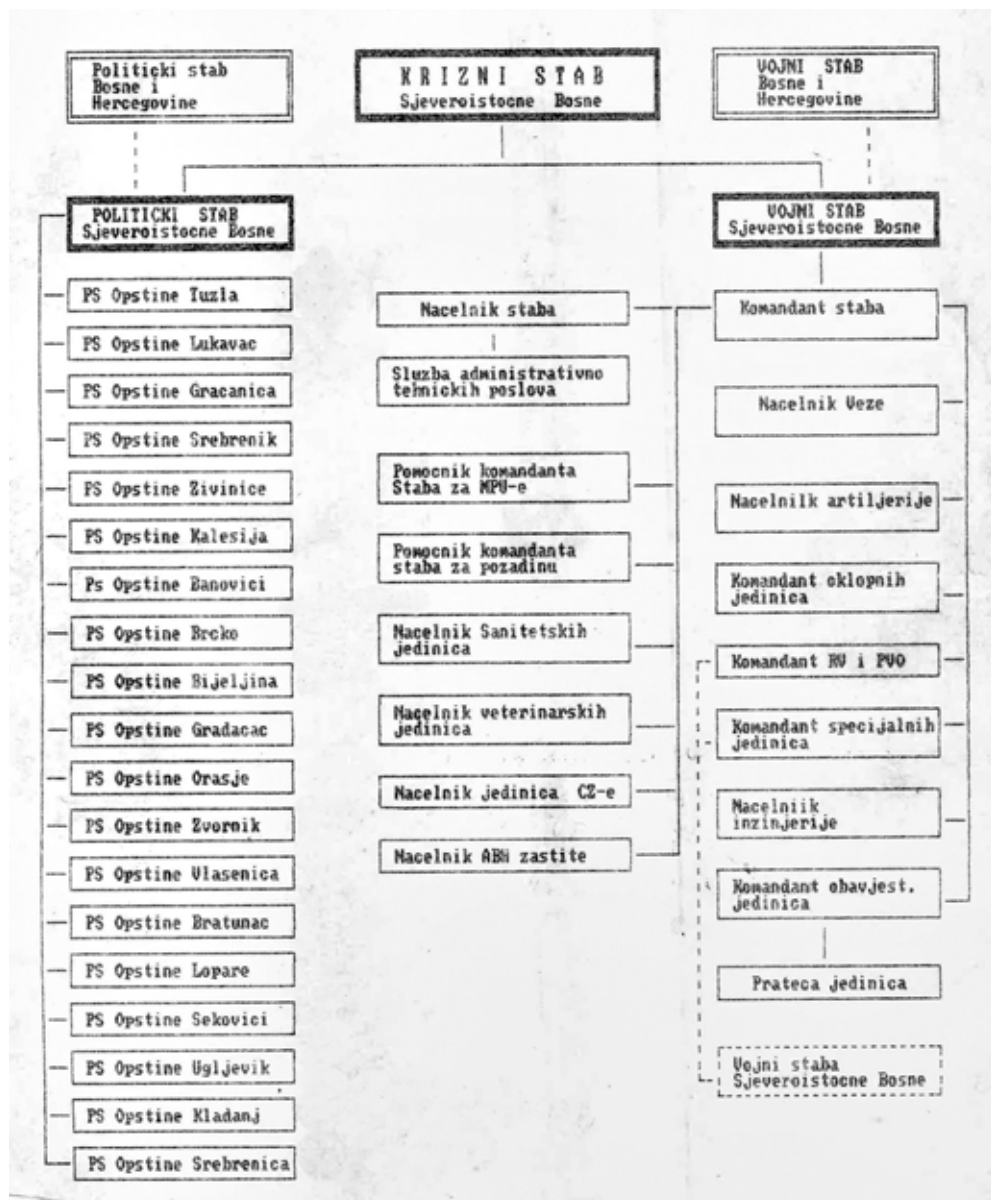
U to vrijeme, JNA je na osnovu prethodno izmijenjenih saveznih propisa pokušavala preuzeti poslove mobilizacije od sekretarijata za narodnu odbranu, protivno republičkim propisima i stavovima vlasti Bosne i Hercegovine. Gračanička općinska vlast je

7 Ovdje treba podsjetiti i na neke događaje koji su prethodili navedenom skupu. Naime, već je bilo došlo do prvih sukoba i žrtava u borbama pobunjenih Srba i hrvatskih bezbjednosnih organa, JNA se otvoreno stavila na stranu srpskih pobunjenika, sprečavajući hrvatsku policiju u mjerama zaštite ustavno-pravnog poretka Republike Hrvatske, a propali su i svi pokušaji spašavanja Jugoslavije i kompromisa kroz tzv. asimetričnu federaciju (čuvana platforma Izetbegović – Gligorov). Dva dana prije održavanja skupa, desio se upad oružanih snaga pobunjenih Srba iz Hrvatske na teritorij Bosne i Hercegovine (par stotina milicionera tzv. SAO Krajine, koji su 8. VI. 1991. upali u Bosansko Grahovo i Drvar), što je bio flagrantan primjer kršenja suvereniteta i teritorijalnog integriteta ove republike.

8 Prema zabilješkama H. Serhatlića i R. Djedovića. Izbjeglice su bile privremeno smještene u Dom na Gaju.

9 Omer Delić, *Otpor agresiji s Ozrena*, Gračanica: Bosanski kulturni centar, 1999., 22; Omer Hamzić, *Gračanica u odbrani Bosne i Hercegovine – kratak pregled*, u: *Knjiga šehida, poginulih boraca i civilnih žrtava rata 1992.-1995.*, Gračanica: Monos, 2004, 449.

10 Omer Hamzić, Mirzet Hamzić, *Četiri godine borbe i dalje: uloga SJB Gračanica u odbrani grada i okoline*, Gračanica, 1996, 15.

Organizacijska struktura Patriotske lige Sjeveroistočne Bosne

takve zahtjeve formalno odbila. Pokušaj jednog jačeg vojnog odjeljenja da 26. augusta iz zgrade Općinskog sekretarijata odnese vojnu evidenciju osujećen je protestima stotinjak građana, koji su se, na poticaj SDA, okupili ispred spomenute zgrade i blokirali prolaz vojnim vozilima. No, JNA je u noći s 30. na 31. august nasilno upala u prostorije Sekretarijata, te zaplijenila kartoteku s evidencijom.¹¹ Ovaj događaj je imao velikog odjeka u javnosti, a bio je i poticaj da se počnu organizirati aktivnosti koje će postati karakteristične za djelatnost Patriotske lige, nakon što je, nešto kasnije, njena organizaciona struktura formalno proširena i na Gračanicu.

Naime, već 31. augusta održani su hitni sastanci Izvršnog i Glavnog odbora SDA Gračanica,¹² na kojima je osuđen nezakoniti postupak JNA, te zaključeno da se uspostave redovna dežurstva i poduzmu druge mjere na osiguranju javne bezbjednosti. Odmah nakon toga, uži krug rukovodilaca i aktivista općinske organizacije SDA, povezanih sa centralom Stranke, započeo je rad na povezivanju povjerljivijih članova i aktivista u mjesnim odborima, te njihovom organiziranju na poslovima jačanja sigurnosti.¹³ Te su aktivnosti bile izraz opće psihoze straha i zabrinutosti među bošnjačkim stanovništvom,

ali i volje, odnosno riješenosti da se djeluje na organizaciji odbrane i zaštite naroda, na način kako se može i umije.

Odlukom republičkog Predsjedništva od 19. septembra 1991. godine, otpočela je mobilizacija rezervnog sastava milicije, odnosno Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP), kao jedine organizirane snage na koju su legalne bosanskohercegovačke vlasti u tom trenutku mogle računati. Već sutradan, po prijemu odgovarajuće depeše, SJB Gračanica je započela mobilizaciju jednog dijela rezervnog sastava, te uspostavu stanica rezervne milicije po većim mjesnim zajednicama. Odvijalo se to, međutim, uz snažne opstrukcije SDS-a i pripadnika ove stranke u milicijskim strukturama, koji su se navedenoj odluci otvoreno protivili. Pošto su službene instance na taj način bile "zakočene", na djelovanje se odlučilo rukovodstvo SDA. Uprkos pokušajima da se to spriječi, aktivisti ove stranke su, uz prethodno odobrenje predsjednika Skupštine općine Sejde Šabića, te načelnika SJB Gračanica Tajiba Omerdića, angažirali privatna vozila svojih članova i simpatizera, uputili ih po oružje i dopremili par stotina automatskih pušaka sa municijom, koje su podijeljene pripadnicima rezervnog sastava milicije.¹⁴

11 O. Delić, isto, 17-18.

12 "Glavni odbor" je tada podrazumijevao tijelo koje su sačinjavali članovi Izvršnog odbora, te mjesnih odbora SDA, dakle ono što prema sadašnjem statutu SDA predstavlja Općinski odbor.

13 Na koji način se to odvijalo u mjesnom ogranku SDA u Stjepan Polju, u svojoj memoarskoj knjizi je opisao Senahid Kahrmanović: *"...Oko deset sati uveče, 3. septembra 1991. godine, pozvao me telefonom Tarik Rešidbegović da se vidimo u telefonskoj centrali pošte Stjepan Polje. Te večeri u mojoj kući bilo je gostiju, ali svedjedno, odmah sam se uputio prema dogovorenom mjestu. Tarik je tada bio uposlenik Pošte i imao je ključeve od centrale tako da nije bilo problema za prostor. (...) Iznenadni susret, prilično kasno. Mjesto, telefonska centrala... Dramaturgija iz filmova o poznatim Skojevcima. Sve mi se učinilo previše ozbiljno i, priznajem, uz prisustvo jake doze uzbuđenja. Bio sam u nekom čudnom psihičkom stanju. Počeo sam sve gledati nekako drugačije. Prvi put sam povjerovao da će doći do rata. Bilo je tu i straha. Uplašio sam se odgovornosti. Trebalo je preći na konkretne, sada već i fizičke, aktivnosti oko uspostavljanja zaštite i odbrane stanovništva. Trebalo je započeti sa angažovanjem ljudstva. Trebalo je uspostaviti neku vrstu budnosti ili možda dežurstva na ulazima u selo, da bi se spriječio mogući iznenadni upad nekakve kriminalne grupe. Njihova uloga bila je prvenstveno obavještajnog karaktera. Ali trebali su imati lično naoružanje. Sa Tarikom sam te noći dogovorio način organizacije dežurstva..."* (Senahid Kahrmanović, *Moja zona odgovornosti*. Gračanica: BZK Preporod, 2008., 42).

14 Dovož oružja je organizirao Tarik Rešidbegović, koji je zbog toga pao "pod prismotru KOS-a" (Hazim Vika-lo, *Mudro vodena politika spasila je Gračanicu*. U: Izudin Duraković, Mirzet Hamzić, *Od Opštinskog štaba TO do OG-2 1992/94.*, Gračanica: Služba za informisanje Operativne grupe 2, 1994., 14).

Tog 20. septembra 1991. godine održan je i sastanak Glavnog odbora SDA u Gračanici, na kome se raspravljalo o stanju bezbjednosti na općini, s obzirom na sve uočljivije prisustvo i kretanje pripadnika JNA, ali i djelovanje SDS-a. Na sastanku je odlučeno da se rad i aktivnost SDA u narednom periodu usmjeri prvenstveno na političko-sigurnosnu situaciju, da se proglasi "puna gotovost" i uspostave redovna dežurstva (u gradu i u svim mjesnim zajednicama), da se prate kretanja i aktivnosti JNA, te uspostavi sistem veza i redovnog izvještavanja o situaciji, dok je svim pripadnicima rezervnog sastava milicije naloženo da se obavezno odazovu mobilizaciji.¹⁵

Kako su srpski ekstremisti na sve ovo reagirali? U zoru 22. septembra 1991. došlo je do oružane pobune na Ozrenu, u Bosanskom Petrovom Selu, gdje je više desetina naoružanih ljudi (rezervista JNA) napalo i zaposjelo mjesnu stanicu milicije. Oni su oduzeli oružje rezervnog sastava MUP-a i faktički protjerali milicionere bošnjačke nacionalnosti.¹⁶ Time je, zapravo, i legalna vlast Bosne i Hercegovine protjerana sa ovoga prostora. Od tada, pa do početka agresije, SJB Gračanica nije imala pristupa Ozrenu. Par sedmica kasnije, okončane su i aktivnosti na proglašenju tzv. srpske opštine Petrovo, koja ulazi u sastav paradržavnih tvorevina, tzv. srpskih autonomnih oblasti (SAO) Sjeverne, odnosno Sjeveroistočne Bosne. Sve to odvijalo se uz pomoć i podršku JNA, koja je zaposjela Vojno-nastavni centar TO na Lužanjku kod Bosanskog Petrovog Sela, izvršivši ujedno mobilizaciju srpskog stanovništva. Bila je to i završna aktivnost u naoružavanju i vojnom organiziranju srpskog naroda.¹⁷

Sva ta dešavanja potaknula su masovnije organiziranje bošnjačkog naroda pod okriljem SDA, odnosno kroz formiranje i djelovanje kriznih štabova. Mjesne krizne štabove SDA sačinjavali su pouzdani i provjereni agilniji, povjerljiviji i hrabriji ljudi iz mjesnih rukovodstava ove stranke, odnosno rukovodstava mjesnih zajednica (u većini je SDA imala dominantan utjecaj). Zadatak kriznih štabova bio je da prate situaciju na području svojih mjesnih zajednica, organiziraju stalna dežurstva, izvještavaju o kretanju jedinica JNA, vojnih rezervista i sumnjivih lica, te da uspostave noćne straže pored ključnih objekata u naseljima. *"U takvom okruženju, širem i užem, trebalo je početi organizovano, noću stražariti! Trebalo je pozivati ljude, praviti spiskove, raspored dežurstva, a moćna JNA još uvijek je sve kontrolisala i još je bila sveprisutna."* – zapisao je Senahid Kahrmanović, predsjednik Kriznog štaba iz Stjepan Polja, koji je uspostavljen nedugo nakon sastanka od 20. septembra. *"Koga sve pozvati...? Ako to uradiš prozivaju te da izazivaš rat. Prizivaš belaj...! Trebalo je napraviti takvu organizaciju u kojoj bi imali obezbjeđenje na svakom ulazu u naselje, a da za to niko u selu ne zna. Čak, ni straža na jednom punktu ne bi trebalo da zna da još neko dežura tamo na nekom drugom ulazu u selo. Prvih nekoliko dana ta noćna dežurstva »odrađivali« su pojedinci iz kruga najpovjerljivijih ljudi kao i oni koji su jasnije pokazivali bosansko-muslimanski patriotizam. Provesti noć na straži bez oružja (jer ga nismo imali) bilo je jako opasno zbog, kako rekoh, sveprisutne JNA u svako doba i na svakom mjestu. (...) Nije se tada znalo ko je za koga radio. Svako svakome je bio špijun"*.¹⁸

15 Prema radnim zabilješkama Rusmira Djedovića; "Hronologija razvoja pokreta otpora i nastanak PLN-a BiH i K.Š.-a (03. 08. 1991.-14. 04. 1992.)", dokument u posjedu autora; up. i: S. Kahrmanović, isto, 42-43.

16 O. Delić, isto, 18-19.

17 Isto, 19-21.

18 S. Kahrmanović, isto, 43.

Osnivanje i počeci djelovanja Patriotske lige u Gračanici

Aktivnosti na uspostavi i počecima djelatnosti kriznih štabova na području općine Gračanica podudarale su se sa aktivnostima na formiranju Patriotske lige BiH na području tuzlanske regije, tačnije: *Patriotske lige naroda BiH* (PLN BiH), kako je glasio njezin tadašnji službeni naziv.¹⁹ One su se, inače, intenzivirale tokom oktobra 1991. godine, kada je održano nekoliko povjerljivih sastanaka. Vodio ih je uglavnom Sakib Mahmutović "Adnan", kojeg je u ovu regiju uputio Meho Karišik "Kemo" – komandant Glavnog štaba PL BiH, inače bivši potpukovnik JNA.²⁰ Plan je bio da se na području tuzlanske regije formiraju *krizni štabovi*, od regionalnog preko općinskog do mjesnog nivoa, kao *politička rukovodna tijela*, a nakon toga i *vojni štabovi*, sa zadatkom da stvore realne pretpostavke za formiranje oružanih formacija i jedinica, nabavku oružja i materijalno-tehničkih sredstava i sl.²¹ Na taj način, Patriotsku ligu je trebalo izgraditi kroz političko i vojno krilo, kako je bila organizirana i na republičkom nivou. Političko krilo se na izvjestan način moglo smatrati "javnim", odnosno "legalnim", dok je vojno krilo bilo strogo konspirativno i djelovalo je u tajnosti. Njegovi rukovodioci su se u međusobnim kontaktima i službenoj komunikaciji oslovljavali pseudo-

nimima, a za njihov angažman i aktivnosti nisu znali ni svi rukovodioci SDA, a kamoli obično članstvo.

Kada je Gračanica u pitanju, tzv. političko krilo Patriotske lige faktički se uspostavlja osnivanjem Kriznog štaba na nivou općinske organizacije SDA Gračanica, koji je objedinio već postojeću mrežu kriznih štabova po mjesnim zajednicama. *Općinski Krizni štab SDA* Gračanica, kojim je rukovodio Sead Rešidbegović, osnovan je 24. oktobra 1991. godine. U aktivnostima Kriznog štaba, odnosno političkog krila PL BiH isticao se i Tarik Rešidbegović, republički poslanik, koji je nastojao djelovati kroz Civilnu zaštitu, kao jednu od legalnih institucija u kojoj se od početka mogao ostvariti utjecaj. Zapažena je bila i aktivnost Ejuba Hodžića, također poslanika u republičkoj Skupštini u Sarajevu, kao i nekoliko drugih članova užeg stranačkog rukovodstva. Posebno značajnu ulogu je imao i Hazim Vikalo, koji je potkraj septembra 1991. izabran i na dužnost predsjednika Skupštine općine Gračanica, nakon ostavke dotadašnjeg predsjednika Sejde Šabića.²²

Općinski štab Patriotske lige Gračanica, kao vojno krilo ove organizacije u Gračanici, formiran je nešto kasnije, nedugo nakon formiranja Regionalnog štaba Patriotske lige Tuzla.²³ Desilo se to 26. novembra 1991. godine. Štabom je rukovodio Husein Serhatlić,

19 Naziv *Patriotska liga naroda BiH* je zvanično usvojen na sastanku u Hrasnici, sredinom augusta 1991. godine; koncem godine, također u Hrasnici, odlučeno je da naziv glasi: *Patriotska liga BiH* (Vahid Karavelić, *Agresija na Bosnu i Hercegovinu: sjeveroistočna Bosna 1991.-1992.*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2004., 195 i 197). Ipak, i u nekim kasnijim dokumentima, iz januara i februara 1992. godine, još uvijek se koristio naziv *Patriotska liga naroda BiH*.

20 Glavni štab PL BiH (odnosno PLN BiH) formiran je, prema nekim službenim pribilježkama, 17. oktobra 1991. godine. U nekim izvorima se, međutim, navodi i raniji datum. Po V. Karaveliću, formiran je sredinom augusta 1991. godine (*isto*, 195).

21 Asif Omerbegović, *Organizovanje patriotskog fronta i Patriotske lige naroda na regiji Tuzla i općini Živinice u periodu 1991.-1992. Autobiografski iskaz*, rukopis, nedatirano, 1.

22 U rukovodstvu SDA je prevladalo mišljenje da se sa pogoršanjem sigurnosne situacije na čelu općine treba naći mlađa, energičnija osoba, zbog čega se Šabić povukao, ustupivši poziciju Vikalu. Od početka 1992. godine, Hazim Vikalo će faktički postati prvi čovjek i ključna osoba u organizaciji odbrane, koji je uspješno nadzirao i rukovodio svim njenim aspektima.

23 Regionalni štab Patriotske lige je formiran u Tuzli 19. novembra 1991. (Sead Omerbegović, Halid Tubić, *Kalesija: priprema i odbrana od agresije 1992. godine*, Kalesije: Papirografika Tojšići, 1997, 54).

Molimo Vas

što hitnije nam pošaljite izvještaj po navedenim pitanjima:

1/ PRAĆENJE POKRETA

- Cestovni saobraćaj: vojne kolone, teška vojna vozila (tenkovi, transporteri, samohodke), teških kamiona težišno sa registracijom SR Srbije i SR Crne Gore, autobusa, cisterni.
- Željeznički saobraćaj: vojni transport, vanredni vozovi cisterne sa gorivom
Zatvoreni vagoni s nepoznatim sadržajem, polazna stanica ili odredište
- Vazdušni saobraćaj: Nadlijetanje vojnih aviona - helikoptera, transportni avioni - vojni i civilni.

2/ SOPSTVENE JEDINICE:

- Lokacija: sastav, jačina, naoružanje i oprema
- Komandni kadar:, ime prezime, god. rođenja, škol. sprema, VES, adresa, telefon

3/ NAORUŽAVANJE: oprema i sredstva za zaprečavanje - transport

- uvozno (vrsta i količina)
- sopstvena proizvodnja (vrsta i količina)
- oteto
- zaštitna sredstva (Z/M, ogrtač, odjeća i obuća)
- MES (minsko eksploz.sredstva)
- zaprečna sredstva (pokretna, autobusi, tramvaji, teški kamioni - dizalice)
- zaprečna sredstva radjeno u RO i kućnoj radionosti:
(ježevi, krstila, pT prepreke, protiv desantne prepreke, eskarpe, kontra eskarpe, fugase),

Jedan od zahtjeva Regionalnog štaba Patriotske lige Tuzla iz proljeća 1992. godine

koji je ujedno bio i član Regionalnog štaba (njegovog vojnog krila).²⁴ Među članovima ovog štaba bili su: Mehmed Meša Ahmedbegović, Ahmed Spahić, Rusmir Djedović, Nijaz Omerović, Muhibija Šestan i nekoliko drugih, svi sa određenim dužnostima, obavezama i zadacima.

U vrijeme osnivanja, najprije tzv. Političkog kriznog štaba, a zatim i Vojnog štaba PLN BiH Gračanica, postavljeni su sljedeći zadaci: *“procjena sopstvenih snaga”, “procjena snaga neprijatelja: vojne jedinice i objekti; četnička organizacija; peta kolona”, “vojno organizovanje muslimanskog naroda”, “plan odbrane opštine Gračanica”, “evakuacija i skloništa”, “čuvanje najvažnijih objekata i komunikacija”* i dr. Za vojni štab, naložene su i neke konkretnije aktivnosti: *“pristupiti organizaciji vojnih snaga”, “organizovanje vojnih jedinica do nivoa četa”, “formiranje specijalnih jedinica”*...²⁵ O svemu tome nalozi i uputstva su stizala od Regionalnog štaba u Tuzli, kao i Glavnog štaba PL BiH iz Sarajeva.

Sačuvani su i neki dokumenti koji to ilustriraju. Ističe se uputstvo Regionalnog kriznog štaba Tuzla o radu općinskih štabova, izdato 24. XII. 1991. godine. Svaki politički krizni štab općine (PKŠ) je, prema ovom dokumentu, bio obavezan da *“proučava i kontinuirano prati političko-bezbjedonosnu situaciju u opštini i u tom cilju u neprekidnom je radu”, da “preduzima stalno dežurstvo i kontaktira u tom smislu s regionalnim političkim štabom”, te da sačini “plan obezbjeđenja i kontrole” važnih privrednih objekata, materijalnih dobara i resursa, kao i “svih važnijih i uglednijih ličnosti (čelnici stranaka i druga lica)”*. Također, nalaže se formiranje poseb-

nog kolegija, sastavljenog od privrednika, sa zaduženjem da analiziraju stavljanje privrednih potencijala općine u funkciju odbrane, te uspostava veza sa pouzdanim ljudima, predstavnicima pojedinih ustanova, preduzeća, škola, fakulteta, medija i svih drugih struktura, sve u cilju stavljanja svih raspoloživih resursa i potencijala u funkciju odbrane Bosne i Hercegovine.²⁶

Nažalost, ni unutar same SDA nisu svi pojednako shvaćali ozbiljnost rada na ovom planu. U zaključcima sa druge redovne sjednice Regionalnog kriznog štaba Patriotske lige naroda BiH za sjeveroistočnu Bosnu u Tuzli (održane 22. XII. 1991.) navodi se da se toj sjednici nisu odazvala sedmorica predstavnika općina, među njima i Muhamed Ibrahimović iz Gračanice, novoimenovani predsjednik općinske organizacije SDA Gračanica, koji je po samoj funkciji bio i član općinskog Političkog kriznog štaba. Istima je u slučaju daljeg neodazivanja “zapriječeno” odgovornošću pred Sudom časti SDA – što je zapravo bilo i krajnja “sankcija” na koju se Regionalni krizni štab mogao pozvati.²⁷

Ipak, u cjelini gledajući, u Gračanici nije bilo u tolikoj mjeri izraženih problema na liniji općinske vlasti – organizacija SDA – Patriotska liga kao u nekim drugim općinama, upravo zahvaljujući razumijevanju i svijesti rukovodećih ljudi. Djelovanje ove PL BiH na području općine Gračanica nije predstavljalo nikakav paralelizam, nego je u stvari pratilo rad predstavnika SDA, koji su, opet, imali podršku rukovodstva, odnosno Izvršnog odbora ove stranke. Aktivnosti Patriotske lige u Gračanici odvijale su se uz znanje i odobrenje Hazima Vikala, predsjednika Skupštine

24 Prvi komadant Regionalnog štaba bio je Sakib Mahmutović “Adnan”; početkom 1992. godine za komandanta je postavljen Vahid Karavelić, bivši oficir JNA.

25 “Hronologija razvoja pokreta otpora i nastanak PLN-a BiH i K.Š.-a (03. 08. 1991. – 14. 04. 1992.)”, u posjedu autora; “Kratak pregled rada K.Š.-a SDA Gračanica”, nedatirano, dokument u posjedu autora.

26 PLN Tuzla – Regionalni krizni štab, “Dužnosti, obaveze i zadaci političkih štabova”, dokument u posjedu autora.

27 PLN Tuzla, “Zaključci sa druge redovne sjednice Regionalnog kriznog štaba za SIB”, 22. 12. 1991., dokument u posjedu autora.

opštine, koji je i sam aktivno učestvovao u radu općinskog i regionalnog Političkog kriznog štaba. Djelovanje ove organizacije je bila stvar nužde, u uvjetima kada se nije moglo osloniti na legalne organe, zbog prisustva i podrivačkog rada srpskih predstavnika,²⁸ ali i nedovoljne pouzdanosti nekih bošnjačkih kadrova.

Razumljivo, većina spomenutih i drugih postavljenih zadataka na općini Gračanica je mogla biti realizirana tek u početnoj fazi. Prvi i temeljni zadatak Patriotske lige i uopće SDA kao političke snage u tom je trenutku zapravo bilo *pridobijanje građana i rad na njihovom političkom i patriotskom osvještavanju*. Veliki broj ljudi, uglavnom osoba bliskih ranijim komunističkim strukturama i emocionalno snažnije vezanih za Jugoslaviju, nasjedao je na unitarističku propagandu medija pod kontrolom Beograda, smatrajući da je svo zlo koje se dešavalo bilo “posljedica dolaska nacionalnih stranaka na vlast”. U tom smislu, izjednačavali su predstavnike SDA, koji su se za Bosnu i Hercegovinu očajnički borili - sa onima koji su je rušili. Takve su osobe nerijetko bile uključene i u saradničko-doušničke mreže Državne bezbjednosti i zloglasnog “KOS-a” (kontraobavještajne službe, tačnije Vojne bezbjednosti JNA). Nažalost, na ovom fonu je bilo izraženo i političko djelovanje većine predstavnika opozicionog tzv. “Lijevo bloka”, u prvom redu Socijalističke demokratske partije (SDP), nastale reorganizacijom komunista, gdje se – da se poslužimo riječima Osmana Puškara – “*više polagalo na kritiku novog nego na organizovanje*”.²⁹

No, divljanje srpskog nacionalizma, bahato ponašanje JNA (koja je sve izraženije gubila unitarističko-jugoslavenske i poprimala velikosrpske odlike), osnivanje paradržavnih tvorevina i naoružavanje srpskih sela, kao i

otvorene prijetnje srpskog lidera Radovana Karadžića da će “muslimanski narod nestati” – utjecali su na promjenu raspoloženja znatnog dijela naroda. Tome je snažno doprinio i politički rad aktivista Patriotske lige, koji su nastojali građane upoznati sa prethodno usvojenom političkom platformom ove vojno-političke organizacije, u kojoj, između ostalog stoji:

*“...Bosna i Hercegovina je domovina Muslimana, Srba i Hrvata i svih građana koji u njoj žive, i nije nedjeljiva jer je nacionalno izmiješana i stoljećima se zajednički živi, a svoje dijeljenje morala bi platiti hiljadama života. Stoga pozivamo sve Muslimane, sve Hrvate i sve građane Bosne i Hercegovine da brane svoju domovinu Bosnu i Hercegovinu. Opređeljujemo se za Bosnu i Hercegovinu kao građansku republiku u kojoj će biti poštovane slobode i prava čovjeka i građanina i nacionalna prava naroda i manjina i u kojoj će vladati demokratija. To je opredjeljenje muslimanskog naroda...”*³⁰

Sve to je donijelo određene rezultate, što se ogledalo u povećanom učešću građana u aktivnostima Patriotske lige i SDA, u prvom redu onima koje su organizirali krizni štabovi u mjesnim ograncima ove stranke. Već u novembru, neki od tih kriznih štabova prošireni su uglednijim i utjecajnijim ljudima za koje se smatralo da mogu biti od pomoći u tim teškim vremenima. Oni, na taj način, faktički postaju kriznim štabovima mjesnih zajednica, odnosno mjesnim ratnim rukovodstvima. Također, izvještaji i sjećanja sudionika govore da je od novembra 1991. godine sve veći broj građana učestvovao u aktivnostima kriznih štabova, poput dežurstava i noćnih straža. Tome je doprinio i najavljeni pokušaj mobiliziranja ovdašnjih ljudi u JNA, za koje su mnogi vjerovali da će biti

28 Uprkos formiranju “opštine Petrovo”, srpski predstavnici su i dalje zadržali funkcije i pozicije u općinskoj vlasti Gračanice, u istom obimu i kapacitetu kao i prije. Na njima su ostali skoro sve do početka maja 1992. godine.

29 Osman Puškar, *Mir je najbolji*, Gračanica: Grin, 2011., 87.

30 Citat prema: V. Karavelić, *Agresija na Bosnu i Hercegovinu*, 195-196.

izvedeno nasilno. Ljudi su se, stoga, organizirano skrivali i stražarili na prilazima selima, dojavljujući o kretanjima vojnih vozila i uniformiranih lica.³¹ Informacije koje su prikupljane na taj način bile su od koristi rukovodiocima i aktivistima Patriotske lige, koji su i sami poduzimali aktivnosti na praćenju kretanja kolona i vozila JNA, njihovom broju i vrsti, mogućim pravcima i odredištima, zatim praćenju rezervista i drugih obavještajno-interesantnih lica itd. Ti podaci su se obrađivali i dostavljali višim rukovodstvima, odnosno Regionalnom i Glavnom štabu Patriotske lige.

Rat se bliži: Referendum i prvi teži incidenti

Tokom januara 1992. godine intenzivirane su aktivnosti na pripremi odbrane. Pojačane su mjere osmatranja i praćenja neprijateljskih snaga. Pristupilo se "operativnom izvještavanju na najvišem nivou", uz razradu odgovarajućih signala i drugih mjera na zaštiti informacija. Razmatrane su i opcije organiziranja rada privrede u ratnim uvjetima. Već se ispitalo i "šire tržište oružja i vojne opreme" (naravno, ilegalno), radi omogućavanja individualne i organizirane nabavke oružja i materijalno-tehničkih sredstava. Stanovništvo srpskih sela u ovom periodu je već bilo dobro naoružano od strane JNA, što je potvrđivala i učestala rafalna pucnjava iz srpskih sela (prilikom privatnih slavlja, vjerskih praznika i sl.). Za pravoslavni Božić 1992. godine rafali su odjekivali i centrom Gračanice: proslava ispred pravoslavne crkve iskorištena je za agresivno ispoljavanje srpskog nacionalizma, ali i kao svojevrsna demonstracija sile i prijetnja Gračanlijama.

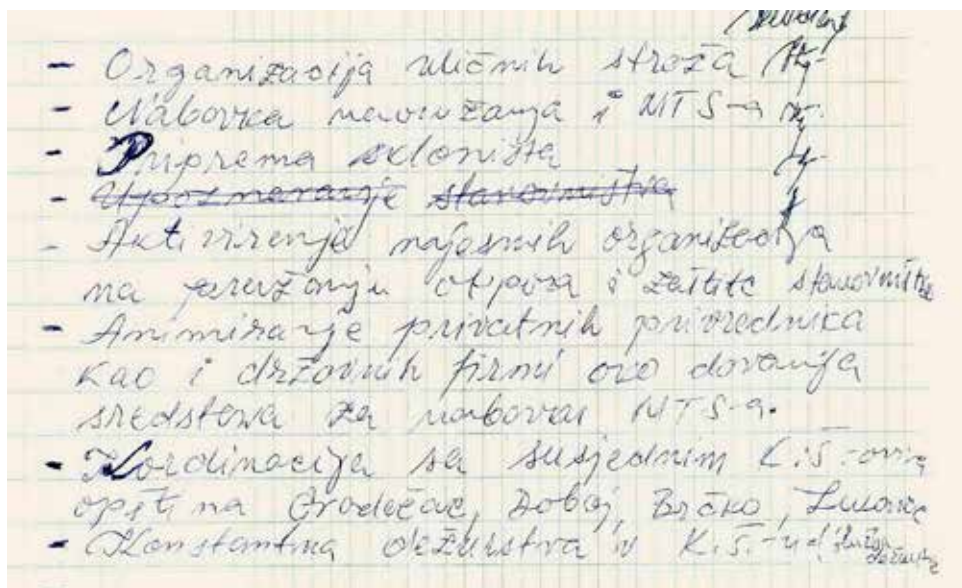
Čitatelje, također, treba podsjetiti da je početkom januara 1992. godine započelo dislociranje snaga JNA iz Hrvatske na područje Bosne i Hercegovine (inače bez saglasnosti Predsjedništva SR BiH). Desetine hiljada vojnika, više stotina tenkova i oklopnih vozila, na hiljade artiljerijskih oruđa, stotinjak borbenih aviona i helikoptera – sve to se sada "sleglo" na područje Bosne i Hercegovine, dobrim dijelom u sjeveroistočnu Bosnu. To je ohrabrilo srpske nacionaliste, koji 9. januara proglašavaju paradržavnu "Republiku srpskog naroda Bosne i Hercegovine", sastavljenu od samoproglašanih "srpskih autonomnih oblasti". Bio je to vrhunac protuustavnog i podrivačkog djelovanja.³² U međuvremenu, dolazi do osamostaljenja Slovenije i Hrvatske, što je primoralo i Bosnu i Hercegovinu da krene putem nezavisnosti. Odluka je izglasana u Predsjedništvu 20. decembra, te potvrđena u Skupštini 25. januara.

U takvim okolnostima, intenziviran je i rad rukovodilaca i pripadnika Patriotske lige na terenu. Prekretnica u tom smislu je bilo čuveno *Savjetovanje Regionalnog i općinskih štabova Patriotske lige BiH u Tojšićima kod Kalesije*, održano 11. januara 1992. godine.³³ Bio je to odgovor bosanskohercegovačkih patriota sa prostora sjeveroistočne Bosne na protivustavno djelovanje srpskih nacionalista. U Gračanici, u prvoj polovini januara izvršeno je tzv. "balansiranje" u sastavu Stanice javne bezbjednosti, uz dodatnu mobilizaciju rezervnog sastava. Pojačano je i praćenje aktivnosti JNA i srpskih oružanih formacija, njihovog nivoa opremljenosti, uvezanosti, kao i komandnog kadra. U tom smislu se, unutar Patriotske lige formira i neka vrsta obavještajne i bezbjednosne službe, organizirana piramidalno, po sistemu "trojki". U

31 O pokušajima mobilizacije: O. Delić, isto, 19-21.

32 Do proglašenja ove paradržavne tvorevine je došlo s pozivanjem na nelegalni "Plebiscit srpskog naroda", održan 9. i 10. novembra 1991. godine, na kome su se Srbi izjašnjavali "za ostajanje u Jugoslaviji". Plebiscit je održan i na području Gračanice. Zanimljivo je da su se plebiscitu odazvali čak i neki pojedinci bošnjačkog porijekla, unitaristički ili filorspski orijentirani, demonstrirajući na taj način zalaganje "za Jugoslaviju".

33 S. Omerbegović, H. Tubić, isto, 57; V. Karavelić, isto, 209.

Iz jedne radne bilježnice: o ovim pitanjima i aktivnostima se raspravljalo na sastancima Općinskog štaba PL BiH Gračanica

okviru Općinskog štaba PL BiH Gračanica za ove su poslove bili zaduženi Fahrudin Osmanbegović i Mustafa Husanović.³⁴ Tokom januara je, također, zabilježen porast članstva po mjesnim zajednicama. Jednostavno, opće političke prilike i pogoršanje sigurnosne situacije su motivirali ljude, prvenstveno članstvo SDA, ali i druge patriote da se uključuju u postojeće aktivnosti na organiziranju bošnjačkog naroda i pripremi odbrane.

Već tada su poduzete i aktivnosti na utvrđivanju broja i stanja raspoloživog oružja. Još uvijek je dominiralo lovačko i lično naoružanje, koje su građani legalno posjedovali. Masovnija nabavka vojnog oružja na crnom tržištu, kako individualno, tako i organizirano preko Patriotske lige, SDA i kriznih štabova, uslijedila je nešto kasnije, tokom proljeća

1992. godine. Prikupljala su se i druga vojna i materijalno-tehnička sredstva, što je naposljetku stvorilo preduvjete za formiranje manjih prostornih jedinica (uglavnom različitih "mjesnih straža", nastalih na poticaj kriznih štabova SDA), te Manevarskog vođa Patriotske lige, koji će djelovati uz Općinski štab.³⁵

Formiranje ovakvih jedinica bio je, inače, i jedan od zaključaka na savjetovanju u Tojšićima.³⁶ To je u neku ruku potvrđeno i na savjetovanju Glavnog štaba i predstavnika regionalnih štabova PL BiH u podvlašićkom selu Mehurići (7. i 8. marta), gdje je, između ostalog, usvojeno da se Patriotska liga organizira na način kako je bila organizirana republička Teritorijalna odbrana. U Mehurićima su, treba istaknuti, definirane i političke smjernice za odbranu Bosne i Hercegovine,

34 Rusmir Djedović, "Živote halalili za Bosnu", *Zmaj od Bosne*, god. I, br. 38, 26. V. 1993, 6; također prema građi u posjedu autora.

35 R. Djedović, isto.

36 S. Omerbegović, H. Tubić, isto, 57; V. Karavelić, isto, 209.

koje su bile identične kasnijim ciljevima Armije RBiH.³⁷

Ostalo je zabilježeno da je u Gračanici odluka o *"formiranju prostornih i manevarskih jedinica"* donesena 16. februara.

Desilo se to u vrijeme naglog pogoršanja sigurnosne situacije u gradu i na općini, nakon što ekstremisti SDS-a prelaze sa dotadašnjih političkih blokada na otvoreno terorističko djelovanje. Naime, već 11. februara minirana je pruga kod Karanovca, u cilju podizanja međunarodnih tenzija,³⁸ ali je puno više odjeka imao napad naoružanih rezervista JNA na kontrolni punkt milicije u Donjoj Orahovici, 13. februara, zbog čega su mještani bošnjačkih sela izašli na proteste i blokirali cestu Doboj – Tuzla.³⁹ U međuvremenu je kod Karanovačkog mosta teže ranjen jedan bošnjački civil iz Stjepan Polja, na čije vozilo je otvorena vatra iz automatskog oružja.⁴⁰ Bilo je i drugih, manjih incidenata, a sve se dovodilo u vezu sa najavljenim referendumom o nezavisnosti Bosne i Hercegovine, zakazanim za 29. februar i 1. mart 1992. godine.

Imajući sve to u vidu, iz Regionalnog štaba PL BiH je stiglo naređenje Općinskom štabu u Gračanici za poduzimanje pojačanih mjera obezbjeđenja u dane održavanja referendu-

ma.⁴¹ Po tom naređenju, povjerljivi članovi Patriotske lige su potajno vršili fizičko osiguranje biračkih mjesta, nadgledajući ih i dežurajući u neposrednoj blizini, spremni da interveniraju u slučaju incidenata ili napada. Sam referendum u Gračanici je protekao dosta mirno – naravno, uz potpuni bojkot od strane srpskih političkih predstavnika, koji su dan uoči referenduma proglasili i "Skupštinu srpskog naroda opštine Gračanice". Na taj način su svoje paradržavno djelovanje nastojali proširiti i na preostalom dijelu općine Gračanice, izvan okvira samoproglašene "opštine Petrovo".⁴²

Znatno više odjeka su, međutim, imali događaji od 3. marta 1992. godine u susjednoj Brijesnici, tačnije na mostu između Male i Velike Brijesnice, gdje su aktivisti Patriotske lige u večernjim satima zaustavili jedan veći konvoj JNA, prema nalogu iz Glavnog štaba Patriotske lige iz Sarajeva, koji je stigao preko općinske organizacije SDA Doboj. Nakon višesatne blokade, konvoj je primoran da se vrati do Karanovačkog mosta, nastavivši put dalje ozrenskom stranom. Incident se, inače, desio u vrijeme barikada u Sarajevu (kada je bilo i ljudskih žrtava), te blokada cesta i barikada u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine.⁴³ Ipak, na prostorima ovog dijela

37 V. Karavelić, isto, 213-214; Šefko Hodžić, *Bosanski ratnici*. Sarajevo: DES, 1998., 18-19.

38 Za miniranje pruge SDS je optuživao građane albanske nacionalnosti, na fonu općih šovinističkih napada jugounitarističkih medija na Albance, koji su trajali još od početka 1980-tih godina.

39 Spomenuti rezervisti su pod prijetnjom oružjem naredili policajcima da izađu iz stražarske kućice (kioska), razoružali ih, a potom u stražarnicu ubacili ručnu bombu.

40 O. Delić, isto, 44-45.

41 PLN BiH, SRVŠ Centar, "Naređenje za aktivnost jedinica PLN BiH SRVŠ – centar u dan izvođenja referenduma", 27. 02. 1992. (u potpisu: komandant Subregionalnog vojnog štaba Centar Edin Mustafić, kapetan I. klase), dokument u posjedu autora.

42 Skupštinu su sačinjavali odbornici Skupštine općine Gračanica "iz reda srpskog naroda", a zanimljivo je da su joj osim odbornika SDS-a pristupili i neki odbornici iz opozicionog tzv. lijevog bloka: za potpredsjednika je, tako, izabran Predrag Petrović, predsjednik Saveza reformskih snaga.

43 Neposredan povod za ovaj događaj bio je pomalo bizaran: naime, Sekretarijat za narodnu odbranu grada Sarajeva je primio telefonski poziv neke žene iz Osijeka, koja je tvrdila da je lično čula rezerviste JNA kako se spremaju da krenu na Sarajevo. Upozorenje je shvaćeno ozbiljno, bez provjera i bez obzira što se očito moglo raditi i o provokaciji. No, mora se imati na umu u kakvim se okolnostima sve to dešavalo. Stoga je odlučeno da se hitno prikupe informacije o kretanju kolona JNA u sjeveroistočnoj Bosni, te da se organizira njihovo blokiranje (Nihad Halilbegović, *Sjećanja na predsjednika Izetbegovića*. Gračanički glasnik, XVIII, 36, 2013., 34-35.). Nalog je upućen Ahmedu Aličiću, predsjedniku Izvršnog odbora općine Doboj i ujedno prvom čovjeku tamošnje općinske

Bosne bio je to možda i prvi otvoreni čin suprotstavljanja moćnoj JNA, čiji su pripadnici, krećući se kroz većinski bošnjačka naselja, provocirali i vrijeđali građane, prijetili im, ugrožavali sigurnost pucnjavom u zrak, pa čak i napadali civilne objekte: primjer je pucnjava na Jalsku džamiju u Tuzli, (13. X. 1991.).⁴⁴ To je, opet, bio i snažan moralni podstrek za ovdašnji narod.

U okviru Općinskog štaba Patriotske lige Gračanica, 5. marta 1992., usvojeni su zaključci da se formira komanda na nivou Manevarske jedinice, da se aktiviraju kontakti sa ljudima iz kasarni JNA (vojnim licima i oficirima), ispitaju šira tržišta vojne opreme, te "izvrši pritisak" na privatne poduzetnike i firme, u cilju prikupljanja sredstava za odbranu. Zaključak je također bio da se započne sa organiziranim naoružavanjem, ali i da se prema potrebi organizira zaustavljanje kolona JNA.

PL BiH kao jedina organizirana odbrambena formacija (početak aprila 1992.)

Nakon uspješnog referenduma o nezavisnosti Bosne i Hercegovine, srpski ekstremisti otpočinju sa nizom terorističkih napada i sabotaza. Tako je 7. marta 1992. podmetnutom eksplozivom napravom uništen ugostiteljski objekt u gradu, te izveden napad tromblonskom minom na kuću načelnika SJB Gračanica Taiba Omerdića u Stjepan Polju; dva dana kasnije otvorena je vatra na pa-

trolu milicije, te ispaljene tromblonske mine na gračaničko naselje Korića Han; 20. marta je eksplozivnom napravom uništen još jedan ugostiteljski objekt u gradu; u noći sa 24. na 25. mart s ozrenske strane je pucano na kuću i ugostiteljski objekt u Donjoj Lohinji, da bi u večernjim satima, 25. marta, snažnom eksplozijom bile uništene prostorije i studijska oprema Radio Gračanice.⁴⁵

U nepune tri sedmice, sigurnosna situacija se naglo pogoršala, što je potaknulo vojno organiziranje, pa i samoorganiziranje naroda. Poslije terorističkog napada na Radio Gračanicu u gradu je došlo do spontanog protesta građana, kada je jedna skupina upala u prostorije SJB, verbalno napala rukovodioce milicije i Opštinskog štaba Teritorijalne odbrane (OpŠTO), optužujući ih za nesposobnost, izdaju i sl. Učesnici protesta su zahtijevali oružje da se "sami brane", a njihovi predstavnici su tražili sastanak sa rukovodstvom SDA, očigledno vjerujući da je SDA jedina politička snaga koja može preuzeti odgovornost za bezbjednost građana.

Treba napomenuti da je aktivni i rezervni sastav milicije u tom trenutku bio jedina legalna naoružana snaga na općini, koja je raspolagala sa oko 500 dugih cijevi. SDA i Patriotska liga su, stoga, od početaka svoje članove i simpatizere poticali da se uključuju u rezervni sastav milicije, koja je mobilizirana u etapama (puni sastav je postignut nakon prvih terorističkih napada). U tome su neki od rukovodilaca uzeli i ličnog učešća.⁴⁶ S druge

---

organizacije SDA, koji ga je prosljedio Refiku Dautoviću, predsjedniku Kriznog štaba iz Velike Brijesnice. Blokadu je izvela manja jedinica Patriotske lige, kojom je zapovijedao Samir Mehinić (podaci prema pismenim izjavama Ahmeda Aličića od 20. V. 1999. i Refika Dautovića od 1. III. 2009. datih Nihadu Halilbegoviću. Zahvaljujemo se g. Halilbegoviću na ustupanju ovih dokumenata).

44 Dževad Pašić, *Zemlja između istoka i zapada. Tuzla: odbrana kontinuiteta državnosti Bosne i Hercegovine*. Tuzla: Bosnia Ars, 1996., 190.

45 O. Delić, isto, 45-47. Spomenuti ugostiteljski objekti (slastičarne "Šeherzada" i "Amfora") bili su vlasništvo Šefita Bejadinija i Ekrema Behaderija, građana albanske nacionalnosti.

46 Oružje za mobilizaciju preostalog dijela sastava rezervne milicije osigurano je zahvaljujući izravnim vezama sa tadašnjim MUP-om u Sarajevu, a po dolasku u Gračanicu – pojavili su se određeni problemi oko njegove podjele, s obzirom na dešavanja u gračaničkoj SJB. Kako se ne bi desilo da oružje, smješteno u prostorijama SJB, neko iznenada izuzme (JNA, na primjer), u kući Ahmeda Spahića, neposredno uz zgradu SJB, rukovodstvo PL BiH organiziralo je dežurstva. Na sjednici Izvršnog odbora SDA je, pak, ubrzo donesena odluka da se podjela

PLIN BiH
SRVS - CENTAR
dana 27. 02. 1992. god.

VOJKA TAJNA
STROGO ZOV

NAREĐJENJE za aktivnosti
jedinica PLIN BiH SRVS - centar
u nam. izvođenja referenduma
d o s t a v l j a

VŠ opštine Gračanica

Na osnovu naredjenja komandanta RVŠ za S/I Bosnu i Hercegovinu
u cilju priprema gradjana za realizaciju predstojećeg referen-
duma u BiH, N A R E Đ J U J E M:

1. U toku realizacije referenduma na nivou svake opštine imati
dežurni tim za kontrolu stanja na teritoriji. Dežurni tim
sformirati iz sastava komande jedinice. Mjesta dež. timova ima-
ti u prostorijama MZ ili kancelarijama SDA.
2. Jedinice posebne namjene staviti u punu pripravnost u vrije me
sprovođenja referenduma, kao i pripadnike komande VŠ po
opštinama. Sa dijelom ljudstva jedinica posebne namjene vršiti
fizičko obezbjeđenje glasačkih mjesta koja bi po procjeni
VŠ po opštinama mogla biti ugrožena.
3. Izvršiti izvidjanje teritorije opštine i odrediti KM VS
(2-3 varijante).
4. Odrediti mjesto pozadinskih baza na teritoriji opštine (1-2
varijante).
5. Precizirati zadatke jedinicama specijalne namjene i staviti
ih u funkciju RiK-a po opštinama.
6. Proučiti komunikacijsku mrežu po opštinama u slučaju eventu-
alnog zaprečavanja (odrediti mjesta za postavljanje forti-
fikacijskih i drugih prepreka).

Naređenje o aktivnostima u vrijeme referenduma o nezavisnosti Bosne i Hercegovine od 27. II. 1992.

strane, predstavnici SDS-a u miliciji, predvođeni komandirima Đorđom Martićem, činili su sve da njen rad opstruiraju i otežaju, a poseban pritisak je vršen na načelnika SJB Gračanica Tajibu Omerdića, kojeg je imenovala SDA. Iako se radilo o iskusnom policajcu, koji je u složenijim situacijama iskazivao isuviše krut profesionalni stav (pa i nedostatak kooperativnosti u odnosu na političku opciju koja ga je imenovala) – srpski ekstremisti su ga napadali i klevetali kao navodnog ekspozenta hrvatske politike (u Gračanicu je došao iz Zagreba, gdje je godinama radio).⁴⁷ U “Narodnoj armiji”, listu JNA, 6. marta se pojavio propagandni članak pod nazivom “Uzavrela dolina Spreče”, u kojem su iznesene najteže

optužbe protiv Omerdića, nakon čega je i napadnuta njegova kuća.⁴⁸

U takvoj situaciji, općinska vlast je sugerirala načelniku Omerdiću, čiju su ostavku Srbi ultimativno tražili, da se privremeno povuče na odmor. Sa tog odmora se nikada nije ni vratio na funkciju: iz centrale MUP-a u Sarajevu upućen je novi načelnik, koji je i sam par sedmica kasnije službeno otišao u Sarajevo, odakle se zbog početka opsade glavnoga grada nije ni vratio.⁴⁹ U jeku tih dešavanja, komandir milicije Đorđe Martić odlazi na Ozren, dok komandant Opštinskog štaba Teritorijalne odbrane Osman Puškar podnosi ostavku.⁵⁰ Nedugo potom, na inicijativu Hazima Vikala, Puškar je imenovan za načelnika SJB,⁵¹ ali je njegovo preuzimanje

---

oružja uzme u vlastite ruke, Zadatak je povjeren Rusmiru Djedoviću, koji se pojavio u zgradi SJB i otpočeo dijeliti oružje, uglavnom aktivistima PL BiH i SDA koji su dolazili ispred pojedinih mjesnih zajednica, odnosno ratnih stanica milicije. U jednom trenutku, pojavio se komandir Đorđe Martić, koji je Djedovića ostrim tonom upitao po čijem ovlaštenju se tu nalazi, na što mu je odgovoreno: “po nalogu mjesne zajednice Gračanica”. Martić se tim odgovorom, ma koliko zvučao naivno – u tom trenu zadovoljio.

47 Tajib Omerdić (1948.–2016.), rodom iz Stjepan Polja. Životni putevi su ga odveli u Zagreb, gdje od 1971. radi kao policajac. Završio je studij političkih nauka i kriminalistike, te radio kao viši inspektor u policiji, kasnije i kao načelnik policijske uprave u Jastrebarskom. U rodni kraj se vratio 1991. godine, preuzevši načelničku poziciju u gračaničkoj policiji. U svojim penzionerskim danima izdao je jednu zbirku poezije, a iza njega je u rukopisu ostala memoarska knjiga u kojoj iznosi vlastiti pogled na ključne događaje s početka 1990-tih, čiji je sudionik bio. Primio je priznanje “Organizator otpora” od Udruženja “Patriotska liga”.

48 U članku se Omerdić označava kao “organizator svih nemira”, koji je tobože učinio “sve što je bilo u njegovoj moći da dođe do podvojenosti u redovima MUP-a”, te “ubacio ne mali broj hrvatskih mupovaca koji su nosioci indoktrinacije i svih drugih negativnih pojava i zavada Muslimana i Srba na tom prostoru” (“Uzavrela dolina Spreče: Nekim moćnicima odgovara krvoproliće”, *Narodna armija*, 6. 3. 1992., 18; uporedi: Nijaz Omerović, “Uzavrela dolina Spreče” – zvuci sa Ozrena u proljeće 1992., Gračanički glasnik, II/3, 1997, 40-42; Omer Hamzić, “Uzavrela dolina Spreče” u predvečerje rata 1992., Gračanički glasnik, XVII/33, 2012, 56-58).

49 Omerdiću je, u međuvremenu, izdato rješenje za penziju – što mu je jako teško palo. O njegovoj reakciji, pogledati: S. Kahrmanović, *Moja zona odgovornosti*, 69-72.

50 Znatno dio građana je bio kivan na službenike Opštinskog štaba Teritorijalne odbrane (OpšTO), zbog slijepe poslušnosti prema naredbama JNA u pogledu slabljenja i razoružavanja Teritorijalne odbrane. Komandant štaba Osman Puškar je i pored toga, kao rezervni oficir, mnogima u tom vremenu bio sumnjiv, tim više što je u nekim prilikama iskazivao naklonost prema JNA – na primjer, kada je podržavao pokušaj komande JNA da mobilizira dio ovdašnjeg stanovništva u novembru 1991. godine i sl. Puškar je kasnije branio svoj stav činjenicom da bi se na taj način doslo do oružja, što je uspješno učinjeno u općini Lukavac (O. Puškar, *Mir je najbolji*, 53). Inače, Puškar je za općinsko rukovodstvo bio jedan od glavnih ljudi korištenih u pregovorima sa JNA. U dogovoru s Hazimom Vikalom, on je uspostavio vezu sa dvojicom oficira Vojne bezbjednosti JNA (tzv. “KOS-a”), Bošnjacima po nacionalnosti, pri čemu je JNA snabdijevana friziranim informacijama, dok su se, istovremeno, tom linijom dobijali dragocjeni obavještajni podaci. Malo je ljudi znalo za tu vrstu “igre”, zbog čega je Puškar od mnogih označavan kao “izdajnik” i “petokolonaš”. Inače, kasnije su i Puškareve “veze” u Vojnoj bezbjednosti, Uzeir Hajdarević i Hamza Šarić, napustili JNA i priključili se snagama odbrane, gdje su kao iskusni operativci radili na izgradnji organa bezbjednosti Armije RBiH.

51 Odluka da se Puškar postavi na čelo SJB Gračanica donesena je na sastanku u zgradi Općine kome su prisustvovali i srpski predstavnici, 6. aprila, a samo imenovanje je uslijedilo 12. aprila. Po ocjeni S. Kahrmanovića, “Hazim Vikalo, predsjednik Opštine i po ovlaštenjima najodgovorniji čovjek tog vremena, cijenio je da mu na duž-

dužnosti osujećeno sindikalnim protestima uposlenika MUP-a u Gračanici, koji nisu prihvatili Puškara.

Nakon što je potpuno izgubila povjerenje građana, milicija je, tako, na koncu i obezglavljena. Što se tiče Teritorijalne odbrane, ona je faktički postojala samo "na papiru": već ranije, bila je potpuno razoružana. Opštinski štab TO Gračanica je formalno djelovao u mirnodobskom sastavu, bez ikakve stvarne moći. Općinska je vlast do tada u par navrata tražila saglasnost za mobilizaciju pojedinih jedinica TO, poput Protivdiverzanskog voda, obraćajući se predstavnicima JNA sa molbom za vraćanje dijela naoružanja, ali svi ti zahtjevi su bili redom odbijani.

U tim presudnim trenucima, s kraja marta i početkom aprila 1992. godine, jedina organizirana odbrambena snaga u Gračanici ostala je Patriotska liga BiH.

Formiranje Manevarskog voda i prostornih jedinica PL BiH

Prve oružane jedinice Patriotske lige BiH na području općine Gračanica uglavnom su izrastale iz dežurstava i straža uspostavljenih od kriznih štabova po mjesnim zajednicama. Sačinjavali su ih aktivisti i simpatizeri SDA, kojima su se vremenom priključivali i drugi građani. S pogoršanjem sigurnosne situacije ljudi su se i naoružavali, uglavnom legalnim (lovačkim) naoružanjem, a postepeno i vojnim oružjem kupljenim na crnom tržištu. U nekim mjesnim zajednicama, poput Donje Orahovice, te straže su bile dosta dobro organizirane, s patrolama i sigurnosnim punktovima. Međutim, u cjelini gledano, ovakve

su jedinice i oružane grupe činile neku vrstu šire mreže Patriotske lige, s obzirom na konspirativno djelovanje organizacije. Sami pripadnici takvih jedinica mahom nisu bili ni upućeni da su uvezani u organizacijsku strukturu i snage Patriotske lige. Imajući u vidu poziciju SDA u organima vlasti i njenih predstavnika, ove straže i formacije su zvanično, u javnosti, predstavljane kao vid "samoorganizovanja naroda", zabrinutog za vlastitu sigurnost.⁵²

Sredinom februara, odlučeno je da se pristupi formiranju posebne jedinice Patriotske lige manevarskog karaktera, koja će biti neposredno pod rukovodstvom Općinskog štaba PL BiH, te preuzimati zadatke na prostoru cjelokupne općine. Jedinicu je trebalo uspostaviti od najpouzdanijih pripadnika PL BiH. Aktivnosti na formiranju ove jedinice su započele krajem februara 1992. godine, a svoj puni oblik jedinica je dobila u martu. Manevarska jedinica PL BiH Gračanica je bila formacije ojačanog pješadijskog voda, sa 40 do 50 pripadnika, raspoređenih u tri odjeljenja, uz komandu, te izviđačke i udarne grupe. Jedinicom je zapovijedao Mehmed Ahmedbegović Meša iz Gračanice, a njeno jezgro su činili pretežno mlađi članovi Patriotske lige, uglavnom već provjereni aktivisti SDA i njenog podmlatka, Muslimanskog omladinskog saveza (MOS-a). Među istaknutijim članovima jedinice bili su: Vedad Đonlić i Muhibija Šestan, zatim Šemsudin Gopo, Izet Nasić, Dževad Mehinbašić zvani Miš i Bahrija Karić, koji su bili raspoređeni za komandire odjeljenja, Ahmed Spahić i Jakub Šabić, kao zamjenici komandira jedinice i

nosti 'prvog policajca' u toj fazi treba 'drugi tip osobe', drugačiji od Omerdića. U vrlo osjetljivoj i delikatnoj situaciji trebalo je, valjda, i time malo 'omekšati' Srbe. Ja sam po ranijim iskustvima poznavao Vikalov stil rada i rukovođenja, koji je karakterisala izražena politička flegmatičnost. Znao sam da je Osman Puškar bio čovjek u kojeg je Vikalo i ranije vjerovao i visoko ga cijenio. Puškar je bio rezervni oficir, Elokventan, opštepoznata osoba, politički iskusan, komunista, čovjek koji poznaje teren i ljude. Imao je dosta poznanika među Srbima i u JNA. Osoba takvih karakternih osobina bila je pravi izbor za istorijski trenutak. U užem rukovodstvu smatralo se, a to je naročito zastupao Vikalo, da bi Puškarovim postavljanjem na mjesto načelnika Službe javne bezbjednosti međunarodne tenzije bile smanjene, a i pregovori sa vojskom bili bi lakši..." (S. Kahrmanović, isto, 71-72).

⁵² Time su se "prale ruke" pred srpskim predstavnicima u vlasti, kao i komandama JNA, koja je u tom vremenu još uvijek imala formalni legalitet na tlu Bosne i Hercegovine.

Republika Bosna i Hercegovina

MINISTARSTVO U NOTARNJIH POSLOVIMA BIH
STANICA JAVNE BEZBJEDNOSTI GRAČANICA

Na osnovu Odluke predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine kojom je odlučeno da se iz SJB-i (upute pojačanja u krizna područja radi zaštite civilnog stanovništva, SJB-i Gračanica izdaje sljedeće:

R j e š e n j e

Za sljedeće pripadnike rezervnog sastava koji se upućuju na = krizno područje Zvornika iz općine Gračanica.

1. Džebo Osmana Hajrudin	1961 g.	St. Polje
2. Džebo Nazifa Mirza	1971 g.	St. Polje
3. Džebo Atifa Nusein	1971 g.	St. Polje
4. Omerdić Ragiba Besim	1963 g.	St. Polje
5. Spahić Ragiba Ibrahim	1964 g.	Piskavica
6. Spahić Jusufa Jusuf	1953 g.	-----
7. Hrvić Hrudina Mustafa	1969 g.	-----
8. Ahmetbegović Muharema Mehmed	1964 g.	Gračanica
9. Nasić Fehima Izet	1961 g.	-----
10. Ahmetagić Ibrahim Senad	1964 g.	-----
11. Izeroski Rušana Irfan	1967 g.	-----
12. Džonlić Abdulaha Vedad	1967 g.	-----
13. Čelić Hasana Suad	1969 g.	-----
14. Tuholjak Salih Bego	1971 g.	-----
15. Spahić Sulje Ahmed	1962 g.	-----
16. Mujačić Hamdija	1931 g.	Miričina
17. Džambo Mustafa Selim	1968 g.	Pribava
18. Džinić Safeta Zijad	1970 g.	Pribava
19. Softić Osman	1958 g.	Miričina
20. Sopčević Omer	1962 g.	Miričina
21.		
22.		
23.		
24.		
25.		
26.		
27.		
28.		
29.		
30.		

U Gračanici: 2.04.1992

Komandir SJB-i Gračanica

Radna verzija spiska pripadnika PL BiH Gračanica koji su trebali biti upućeni na Zvornik.

drugi. Ahmed Spahić se ujedno brinuo i za logistiku, Nijaz Omerović za bezbjednost, dok je Rusmir Djedović bio zadužen za pitanja morala.⁵³ Važnu ulogu u jedinici su imali i Omer Husanović, te Osman Ejubović zvaní Čočo.

U sastav ove jedinice formalno je ušao i Hajrudin Džebo Bajbaga iz Stjepan Polja, jedan od pionira otpora u gračaničkom kraju, skupa sa nekoliko svojih ljudi. Bajbagina grupa je kasnije izrasla u Interventni vod iz Stjepan Polja, koji je zadržao veze i pripadnost Patriotskoj ligi, iako je Bajbaga djelovao samostalno.⁵⁴ Kasnije se priključio i izvjestan broj drugih, uglavnom mlađih ljudi, koji nisu pripadali niti bili osobito bliski SDA i MOS-u. Na osnovu sačuvanih spiskova pripadnika Manevarskog voda PL BiH, koji datiraju od kraja marta do početka juna 1992. godine,⁵⁵ kao i drugih dokumenta iz kojih je bilo moguće ustanoviti personalni sastav jedinice (npr. rasporeda straža i radnih bilješki), vidljivo je da su kroz Manevarski vod Patriotske lige prošla najmanje 144 poimenično utvrđena pripadnika. Taj broj je vjerovatno i veći, jer su po sjećanju autora izvjesno vrijeme u jedinici proveli i još neki pojedinci, čija se imena ne nalaze na korištenim doku-

mentima. Ipak, snaga same jedinice iznosila je do 50 ljudi, od kojih je njih dvadesetak bilo čvrsto jezgro, ljudi koji su od početka do kraja ostali u njenom sastavu. Drugi su se priključivali kasnije ili su napuštali jedinicu, priključujući se mjesnim i mahalskim stražama.

Prema službenim podacima iz tog vremena, operativni dio Patriotske lige na području općine Gračanica je brojao 320, a neoperativni dio 2.850 ljudi. Od oružja je evidentirano 280 cijevi.⁵⁶ Pod operativnim dijelom su se podrazumijevali saradnici i pouzdaniji ljudi koji su bili na vezi sa organizacijom (Patriotskom ligom i kriznim štabovima); neoperativni dio su bili ljudi za koje se procjenjivalo da bi se, u slučaju mobilizacije, odazvali i stupili u redove odbrane. Bilo je to i svojevršno jezgro odbrambenih snaga. Manevarski vod PL BiH bio je u neku ruku "specijalna jedinica", ali je suštinski cilj bio omasoviti snage otpora i potaknuti narod na organiziranje i pružanje otpora, kako bi bio što masovniji.

Uz straže po mjesnim zajednicama, nakon nemilih događaja u martu 1992., slične ulične straže se pojavljuju i u Gračanici. Pripadnici Patriotske lige i aktivisti SDA su i tu

53 R. Djedović, isto, 6; up. I. Duraković, M. Hamzić, *Od OpŠTO do OG-2*, 31.

54 Hajrudin Džebo, poznatiji po nadimku Bajbaga, rođen u Stjepan Polju 1961. godine, sudjelovao je u odbrani Hrvatske, kao pripadnik HOS-a. Po povratku u Bosnu, samoinicijativno je podsticao naoružavanje mještana Stjepan Polja. Koristeći ranije uspostavljene veze, nabavljao je oružje u Hrvatskoj, te ga je donosio u rodno mjesto i prodavao mještanima, nabavljajući potom nove količine. Kod protivnika je zbog toga "zaradio" epitet "švercera oružjem", ali prema izjavama njegovih suboraca, besplatno je podijelio naoružanje nekim od mladića iz sela (uglavnom slabijeg imovnog stanja), okupljajući ih oko sebe. Tako je stvorio jezgro budućeg Interventnog voda iz Stjepan Polja. Bajbagine samovoljne akcije, tokom marta i aprila 1992. godine (poput presretanja kolona JNA i otimanja oružja, te zarobljavanja osoba i vojnih lica srpske nacionalnosti i njihovih razmjena za Bošnjake, prethodno zarobljene ili uhapšene od strane srpskih vlasti s Ozrena), zadavali su glavobolje čelništvu općine i Kriznom štabu u Stjepan Polju, koji su očajnički nastojali da pregovorima sa srpskom stranom i JNA "kupe vrijeme" do okončanja odbrambenih priprema. Međutim, te akcije su snažno djelovale na običan narod, u čijim pričama je Bajbaga izrastao u pučkog junaka. Sve to je nesumnjivo pozitivno utjecalo na izgradnju i jačanje ukupnog odbrambenog duha. Bajbagino pristupanje Patriotskoj ligi je bilo rezultat napora i pokušaja da se njegovo djelovanje uključi u sistem i organizirane pripreme odbrane.

55 "Pregled jedinice" – ispunjeni formular, datira iz druge polovine marta 1992.; "Spisak vojnih lica TO" – Manevarski vod, ispunjena sveska-obrazac Vob-8 od 12. aprila; "Manevarski vod" – spisak pripadnika s naoružanjem, s početka maja; "Pripadnici Manevarskog voda TO Gračanica, stanje 01. 06. 1992." i drugi dokumenti (u posjedu autorâ).

56 Podaci prema građi u posjedu Huseina Serhatlića; objavljeno u: V. Karavelić, isto, 208.

odigrali značajnu ulogu, ali trenutak je bio takav da puno ubjeđivanja nije trebalo: sva dešavanja tih dana, i na području Gračanice, i širom Bosne i Hercegovine, potaknula su narod na reakciju. Ono što je bilo presudno u tom trenutku, jeste postojanje već izgrađenog političkog okvira za odbranu Bosne i Hercegovine i otpor agresoru, čije oblikovanje se moglo zahvaliti bošnjačkome vodstvu na čelu sa Alijom Izetbegovićem, predsjednikom Predsjedništva i liderom SDA. Zasluga rukovodilaca i pripadnika Patriotske lige u tom pogledu bio je rad na jačanju i promoviranju tog okvira i podizanju svijesti naroda.

U tom vremenu, unutar rukovodstva Patriotske lige razrađivali su se planovi i načini izgradnje njene formacijske strukture, kroz uspostavu jedinica od nivoa četa pa naviše, u skladu sa uvjetima koji su na dotičnom području vladali. Općinski štab PL BiH Gračanica je, u tom smislu, primio više odgovarajućih naloga i detaljno razrađenih uputstava, izrađenih od strane školovanih oficira bivše JNA.⁵⁷ Međutim, kasnijim razvojem događaja i stvaranjem preduvjeta za reorganizaciju Teritorijalne odbrane, kao legalne institucije i republičke oružane sile, ti planovi nisu realizirani, a svi do tada izgrađeni efekti Patriotske lige ulaze pod okrilje TO.

“Mudro vođena politika”

Opredjeljenje Patriotske lige na području Gračanice je bilo da djeluje u narodu i kroz narod, potičući ga na organiziranje i pružanje otpora. *“Kada je riječ o organizovanju Patriotske lige na našim prostorima”,* zapisao je kasnije Hazim Vikalo, *“za mene je član Patriotske lige svaki onaj građanin koji je naslutio namjere agresora i adekvatno tome pristupio*

*kupovini ličnog naoružanja ili stao u bilo koji oblik organizovanog otpora...”*⁵⁸

Odziv naroda u Gračanici, koji je počeo patrolirati ulicama naoružan onim šta je ko imao (od lovačkog naoružanja do rijetkih vojnih pušaka, kupljenih na crnom tržištu), potaknuo je i određen broj Gračanlija – oficira TO ili JNA u rezervi, da se pođu okupljati i na neki način i sami uključivati u ono što je postajao masovni, općenarodni pokret otpora. Ti i takvi ljudi, koji su u pravilu pripadali komunističkom političko-svjetonazorskom krugu, raspad Jugoslavije su teško doživljavali, ostajući s tvrdoglavom ignorancijom vjerni JNA i kriveći “nacionalne stranke” za sve ono što se dešavalo. Ipak, s obzirom na svoja stručna znanja i zvanja – na njih se ipak računalo, jednako kao i na sve druge pojedince koji su mogli pomoći u organiziranju uspješne odbrane. Tadašnja legalna općinska vlast u Gračanici, predvođena Hazimom Vikalom, to je itekako imala na umu. Sam Vikalo je iza sebe imao podršku SDA, čije se uže rukovodstvo očitovalo u svakome bitnom pitanju i problemu sa kojim su se legalne vlasti u Gračanici tada susretale.⁵⁹ Razumije se, rukovodstvo Patriotske lige, kao neke vrste vojnoga ogranka SDA, u svemu tome je i samo imalo svoju ulogu.

Primjer istinske političke širine sa kojom se nastupalo tih ranih aprilskih dana, baš kada je započinjala oružana agresija na Bosnu i Hercegovinu, jeste i prošireni sastanak općinskog Savjeta za narodnu odbranu, koji je započeo 4. aprila i trajao više sati, nastavivši se i sutradan. Osim članova Savjeta, pozvano je i četrdesetak uglednijih i utjecajnih građana različitog političkog opredjeljenja, uključujući i neke od lidera opozicije. Na sastanku se temeljito raspravljalo o političkoj i

57 Dokumenti u posjedu autora.

58 H. Vikalo, isto, 14.

59 Istina, i za to se trebalo izboriti, jer ni SDA u Gračanici nije bila monolitna organizacija: među članovima užega i šireg rukovodstva je bilo različitih ljudi, od kolebljivih, pa do takozvanih tvrdolinijaša, ali podrška Vikalu kao prvom čovjeku općine nikada nije izostala.

sigurnosnoj situacija na općini, te su usvojeni i neki važni zaključci – između ostalog, da se konsolidira stanje u SJB Gračanica i rad milicije, da se izvrše pripreme za mobilizaciju Teritorijalne odbrane, da se oformi štab Civilne zaštite itd. No, pravi smisao i značaj tog sastanka bio je u tome što je njime, na određen način, ozvaničen proces objedinjavanja svih patriotski opredijeljenih političkih snaga u Gračanici na liniji odbrane Bosne i Hercegovine, a to je ujedno bila i najbolja poruka onima koji su taj proces opstruirali i ometali.⁶⁰

Dok je taj dvodnevni sastanak u Gračanici još trajao, započinjala je otvorena oružana agresija na Bosnu i Hercegovinu – događajima u Bijeljini, a zatim u Zvorniku. Nažalost, snage koje su branile Bosnu i Hercegovinu u tom se trenutku nisu suočavale samo sa velikosrpskim agresorom, već i sa smutnjom i “petom kolonom” unutar vlastitih redova. Dešavanja u Sarajevu od 5. i 6. aprila i demonstracije sa zastavama SFRJ, Titovim slikama i drugom komunističkom ikonografijom, zahtjevima za ostavkama vlasti i zazivanjem JNA – to jasno pokazuju. Sve to se dešavalo više od mjesec dana nakon proglašenja nezavisnosti Bosne i Hercegovine, u trenutku kada je ova država priznanje stekla i od SAD-a i od Evropske zajednice, ali i u trenu kada je na nju započinjala brutalna agresija. Znakovit je u tom kontekstu javni poziv za “rušenje vlasti”, upućen neposredno uoči tih dešavanja od strane SDP-a kao tadašnje najjače opozicione stranke, čiji su lideri i sami uzeli učesća u tom pokušaju puča – iako su prethodno podržavali pripreme i održavanje referenduma, te put ka nezavisnosti Bosne i Hercegovine.⁶¹ Sve to se osjećalo i u Gračanici: na spomenutom sastanku od 4./5. aprila

su neki od predstavnika SDP-a zagovarali “promjenu vlasti”, nazivajući JNA “faktorom stabilnosti”, dok je par stotina osoba “u sindikalnoj organizaciji” sudbonosnog 6. aprila krenulo autobusima prema Sarajevu, u namjeri da učestvuju u demonstracijama.

Ipak, bilo pa prošlo. Pokolji u Bijeljini i Zvorniku, snajperski hici SDS-ovih terorista u Sarajevu, divljačka granatiranja Sarajeva, kao i drugih naselja širom Bosne i Hercegovine od strane iste te JNA, koju su neki nazivali “faktorom stabilnosti”, bili su više nego dovoljno otrežnjenje za sve one koji su imali iole razuma da shvate kako – da se poslužimo riječima Osmana Puškara – “*ovi koji su spremni da kolju ne pitaju u kojoj ste političkoj stranci, nego kome pripadate po nacionalnosti*”.⁶² Shvatili su to, naposljetku, i lideri opozicije, koji su se postepeno uključivali u odbranu.⁶³ I prije njih, učinio je to velik broj patriotski opredijeljenih članova i simpatizera tzv. lijevih stranaka, priključujući se odbrani: i u Gračanici su mnogi od takvih nabavljali oružje i stupali u mjesne, odnosno ulične straže.

Odlazak Manevarskog voda PL BiH Gračanica u pomoć Zvorniku

U sjeni ovih mučnih događaja, u Gračanicu je 7. aprila iz Centra službe bezbjednosti Tuzla stiglo naređenje da se hitno upute određene jedinice milicije kao pojačanje braniteljima Zvornika, koji su se, nakon upada jedinica JNA i srpskih paravojnih jedinica, povukli na Kula Grad, odakle su pružali očajnički otpor. S obzirom na stanje u kome se nalazila obezglavljena gračanička milicija, zahtjev nije bilo moguće ispuniti, barem ne slanjem redovnih milicijskih snaga. Ipak, u dogovoru i uz podršku Hazima Vikala, u Op-

60 Omer Hamzić, Mirzet Hamzić, *Obrana Gračanice* 25. 5. '92. (Gračanica: Monos, 1996.), 86-88.

61 O svemu navedenom, opširno u knjizi: Nihad Halilbegović, *Sarajevo od Referenduma do agresije i napada na grad – 05. i 06. aprila 1992. godine*, Sarajevo: autor, 2016.

62 O. Puškar, *Mir je najbolji*, 87.

63 Na lokalnom nivou, u tom smislu se isticao Reuf Sokolović, jedan od rukovodilaca SDP-a u Gračanici, koji je nešto kasnije imenovan za predsjednika općinskog Izvršnog odbora.

Red. br.	PREZIME I IME (OČEVO IME)	Datum, mjesto, opština i republika rođenja	ZAVJETAJE LI GRADAN. I ODJE JE ZAPISUJE
1	2	3	4
01.	AHMETBEGOVIĆ (MUHAREM) MEHMED	1964 GRAČANICA B i H	PRIVATNI POSJETNIK
02.	SPAHIĆ (SULJO) AHMED	1962 GRAČANICA B i H	PRIVATNI POSJET.
03.	IZEROSKI (RUŠAN) IRFAN	1963 GRAČANICA B i H	neuposten
04.	SUBAŠIĆ (OSMAN) MIRSAĐ	1963 GRAČANICA B i H	neuposten
05.	AHMETAGIĆ (IBRAHIM) SENAD	1964 GRAČANICA B i H	neuposten
06.	GOPO (ABAZ) ŠEMSUDIN	1968 GRAČANICA B i H	FERING
07.	ŠABIĆ (IBRAHIM) JAKUB	1961 GRAČANICA B i H	POSTUNA
08.	EUJOVIĆ (EMIN) OSMAN	1956 GRAČANICA B i H	POSTUNA
09.	AHMETBEGOVIĆ (IBRAHIM) AHMED	1964 GRAČANICA B i H	PRIVATNI POSJET.
10.	NURIĆ (AVDO) SENAD	1966 GRAČANICA B i H	neuposten
11.	NURIĆ (AVDO) IBRAHIM	1961 GRAČANICA B i H	PILANJA KACANOVAC

Čin i VES	Jedinica u koju je raspoređen	Datum stupanja u TO	VESTA IZ ODRUGA KOJE IMA	BRČU OKUŽJA	ADRESA STAJA I BROJ TELEFONA
5	6	7	8	9	10
vojnik inženjerija	K-dir vođa	12. APRIL 92	A.P.	546306	M. IBRAHIMOVIC 784-091
vojnik vozove	zamjenik k-diru vođa	12. APRIL 92	A.P.		A. ŠILJIĆA 786-370
vojnik PVO LA	kurir	12. APRIL 92	A.P.	18967	N. FRONT 788-622
vojnik snajperist	snajperist	12. APRIL 92	SNAP-PEL		LIPA 786-648
vojnik vozove	intendant vozove	12. APRIL 92	A.P.	45013	RITASIĆI 788-571
vojnik vezist	K-dir odjeljenja	12. APRIL 92	A.P.		LIPA 786-407
vojnik pješadije		12. APRIL 92			ŽIKIŠ 788-515
vojnik pješadije		12. APRIL 92			O.P.O. 786-671
vojnik vozove		12. APRIL 92	A.P.		M. IBRAHIMOVIC 788-912
vojnik pješadije		12. APRIL 92			M. IBRAHIMOVIC 788-851

Prva stranica evidencije Manevarskog voda Patriotske lige u trenutku ulaska u okvire Teritorijalne odbrane RBiH (12. april 1992.)

ćinskim štabom Patriotske lige, odlučeno je da se u pomoć Zvorniku uputi dio Manevarske jedinice Patriotske lige – tim više što su se na Kula Gradu upravo i borili pripadnici Patriotske lige, pod komandom Samira Ništovića (bivšeg oficira JNA sa konspirativnim imenom "Kapetan Almir").

Iz Gračanice su krenula 23-ca pripadnika Patriotske lige, u trenutku kada je ovom gradu još uvijek vladao prividan i varljivi mir. Stigavši do Živinica, preuzeli su određenu količinu municije i materijalno-tehničkih sredstava, te se, skupa sa suborcima iz ovoga grada i Kalesije, uputili do Zvornika. U tome su učestvovali: Mehmed Meša Ahmedbegović, Senad Ahmetagić, Suad Čelić, Selim Džambo, Hajrudin Džebo Bajbaga, Husein Džebo, Mirza Džebo, Zijad Džinić, Vedad Đonlić, Irfan Izeroski, Bahrija Karić, Rusmir Mahmutović, Dževad Mehinbašić, Mustafa Hrvić, Izet Nasić, Besim Omerdić, Hasib Sal-

kanović, Ahmed Spahić, Jusuf Spahić, Muharem Šestan, Muhibija Šestan, Ibrahim Spahić i Bego Tuholjak.

Iako je Kula Grad bila izvanredan primjer herojstva i odlučnosti malobrojnih branilaca naspram višestruko brojnije i moćnije sile napadača, u trenutku dolaska Gračanlija jasno se vidjelo da je sve, nažalost, već bilo odlučeno. Ovih se dvadesetak patriota, ipak, lično uvjerilo u veoma važnu činjenicu: za uspješnu odbranu i otpor agresoru nije bila dovoljna samo hrabrost i odlučnost, niti je odbrana mogla počivati samo na jedinicama Patriotske lige, ma koliko one bile dobro naoružane, opremljene, organizirane i motivirane. Naprotiv, bez široko postavljenog odbrambenog fronta i angažiranja svih političkih snaga, te masovnog učešća naroda – borba se nije mogla uspješno voditi. Tragična sudbina Zvornika za Gračanicu je bila pouka.

Završni čin organizacije odbrane i ulazak PL BiH u okvire TO

Krvavi scenarij Bijeljine i Zvornika je pripreman i za druge gradove sjeveroistočne Bosne. Gračanica nije bila izuzetak. U tom trenutku, odmetnuti ozrenski dio općine je već bio dobro naoružan i vojno organiziran, a proglašena je i opća mobilizacija vojno-sposobnog stanovništva. Pristupilo se naoružavanju Srba u samome gradu (uglavnom u mahali Srpska Varoš), koje je posredstvom SDS-a izvela JNA. Oni su, u trenutku napada, trebali da djeluju iznutra, stvarajući konfuziju među braniteljima. No, nekoliko odlučnih poteza općinskih vlasti ovu je opasnost od Gračanice otklonilo. U trenutku kada se više nije imalo šta kalkulisati, srpski predstavnici u vlasti su stavljeni pred jednostavan izbor: ili se uključiti u pripreme za odbranu ili se jasno očitovati protiv. Većina njih je odlučila napustiti Gračanicu. Istovremeno je i Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine donijelo historijske odluke o reorganizaciji Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine (TO R BiH), objedinjavanju svih snaga odbrane pod komandu TO R BiH, te o općoj mobilizaciji, što je omogućilo da se, prema već postojećim planovima i formaciji, izvrši mobilizacija TO na području Gračanice. Srpski uposlenici OpŠTO Gračanica su također napustili radna mjesta, što je omogućilo formiranje ratnog sastava Štaba, aktiviranjem rezervnih oficira. Dužnost komandanta OpŠTO Gračanica je preuzeo Ibrahim Nurkić, a sredinom maja na tu poziciju se vraća Osman Puškar.

Manevarski vod Patriotske lige je odmah stavljen pod komandu OpŠTO Gračanica.

Bila je to, zapravo, i prva postrojena jedinica TO R BiH na području Gračanice.

“U organizacijskom ustrojstvu”, izjavio je kasnije Ibrahim Nurkić, “mislim da je najznačajniji datum 12. april 1992. godine, kada sam prvi put izvršio smotru voda za čije je formiranje inicijator bila Stranka demokratske akcije, koji smo kasnije nazvali Manevarski vod. Odmah smo oko 50 momaka iz ovog voda uputili na obuku. Imali smo namjeru da to bude jedinica manevarskog karaktera za područje čitave opštine pa i regije Tuzla”.⁶⁴

Po naredbi OpŠTO Gračanica, u jedinicu su kao instruktori za obuku upućeni Hasib Fehratović Pibe iz Donje Lohinje, predratni aktivni podoficir u JNA, te Nermin Duraković iz Malešića, pitomac Vojne akademije u Beogradu. Oni su odmah započeli sa obukom i osposobljavanjem, a dijelovi jedinice će neko vrijeme na obuci provesti i u Hrvatskoj.

Po naređenju OpŠTO, također, uspostavljaju se rejonski štabovi TO (u Gračanici, Donjoj Orahovici, Malešićima i Sokolu). Njihov glavni zadatak je bio da formiraju, tačnije da pod komandu stave uglavnom već formirane teritorijalne čete, uspostavljane na inicijativu kriznih štabova u mjesnim zajednicama.⁶⁵ S obzirom da je TO bila odavno razoružana, građani su faktički stupali u te jedinice sa vlastitim oružjem, da bi potom organizirano naoružavanje za svaku od teritorijalnih četa vršili krizni štabovi mjesnih zajednica i općinske civilne i vojne vlasti. Izvršena je i mobilizacija Odreda TO, kao jedinice manevarskog tipa, a nešto kasnije biće uspostavljen i protudiverzantski vod, te još neke manje jedinice.⁶⁶ Brojni članovi i saradnici Patriotske lige su tada, sa svojim naoružanjem, stupili

64 O. Delić, *Otpor agresiji s Ozrena*, 63.

65 Ibrahim Nurkić, *Početak je bio najteži*, u: *Od OpŠTO do OG-2*, 18-19; O. Hamzić, M. Hamzić, *Obrana Gračanice*, 14-15, 80-90 i 114-115; up. S. Kahrmanović, *Moja zona odgovornosti*, 111-118. Treba dodati da je 15. aprila službeno ozvaničen rad kriznih štabova kao ratnih rukovodnih organa mjesnih zajednica. Time i krizni štabovi izlaze iz okrilja političkog krila Patriotske lige, odnosno SDA. Većina njih je tada i proširena uglednijim i sposobnijim ljudima, bez obzira na političku opciju, iako su se u nekim štabovima takve osobe i ranije uključivale u njihov rad.

66 Isto.

u jedinice TO-a, odnosno rejonskih štabova. Na taj način, odbrana Gračanice je znatno ojačana.

Manevarski vod, s druge strane, u okvirima TO je sačuvao izvjesnu samostalnost, kao jedinica pod izravnom komandom OpŠTO, odnosno u međuvremenu formiranog Ratnog predsjedništva općine Gračanica. Više je razloga zašto se na tome insistiralo, ali najvažniji od svih je u činjenici da je unutar nje već postojala određena kohezija, barem kada je u pitanju jezgro od dvadesetak-trideset boraca, koji su bili provjereni članovi Patriotske lige. Stoga se ni tadašnji prigovori da jedinica "nije po formaciji" nisu činili posebno uvjerljivim. No, istina je da se u tom vremenu osjećalo i uzajamno nepovjerenje između pripadnika PL BiH i oficira OpŠTO. Znatno broj pripadnika Manevarske jedinice nije imao povjerenja u oficire, koji su se oživljavanjem i uspostavljanjem strukture TO odjednom pojavili i preuzeli rukovodeće pozicije, potiskujući starije "iz naroda", iako su mnogi od njih ranije iskazivali sumnjivo držanje u odnosu na pripreme otpora agresoru. S druge strane, prelistamo li službene dokumente, uočavamo da su neki od oficira Manevarski vod TO i dalje nazivali "vod SDA", "stranačka vojska", "vjerska vojska", čak i posprdn "Tespih divizija".⁶⁷ Također, oficirima odgojenim u komunističkom duhu neke su stvari, poput javnog obavljanja namaza, bile neobične, čak iritirajuće.

Padom Doboja, a zatim i Grapske, požar rata je neposredno zahvatio šire gračaničko područje. U iščekivanju agresorskog napada, dok su se snage odbrane još uvijek formirale, Manevarski vod TO BiH i, u međuvremenu formirana Interventno-manevarska jedinica

SJB (milicije), su bile jedine dvije dobro naoružane i, s obzirom na opće okolnosti, solidno obučene jedinice na koje se OpŠTO mogao osloniti.⁶⁸ U tom smislu, jedinici su i upućivana odgovarajuća naređenja. Položaj Gračanice je tada bio posebno opasan: osim prijetnje s juga, od Ozrena, grad je faktički bio poluopkoljen teritorijem srpskih sela Lendići i Gornja Lohinja, gdje su postojale jake i dobro naoružane dobrovoljačke čete; ta dva sela su poput nekih velikih kliješta Gračanicu zatvarala sa zapada i istoka. Poseban problem je bilo prisustvo naoružanih ljudi u mahali Srpska Varoš, u sjevernom dijelu grada, koji su potencijalno ugrožavali i taj jedini izlaz iz Gračanice. Manevarski vod TO je najprije bio smješten u kampu na Šabuši, prema Lendićima, zatim u Osnovnoj školi "M. T. Učo", u južnom dijelu grada, odakle je naredbom OpŠTO pomjeren u društveni Dom na brdu Gaj, iznad Varoši. To je izazvalo dosta straha među aktivistima SDS-a u Gračanici, te proteste srpskih predstavnika u Ratnom predsjedništvu općine, kojima je na sjednici od 6. maja predsjednik Hazim Vikalo jasno poručio: *"Gospodo predstavnici srpskog naroda, tražim od vas da se u roku od 48 sati izjasnite da li ćete s nama učestvovati u odbrani grada i opštine ili ćete nam pucati u leđa."*⁶⁹ Većina njih je, nažalost, nakon toga napustila grad, a SDS je donio odluku da organizira sistematsko iseljavanje srpskog stanovništva iz Gračanice.

Pripadnici Patriotske lige u odbrani Gračanice

U večernjim satima 15. maja, skupina srpskih ekstremista se sukobila sa pripadnicima Civilne zaštite u rejonu Bijelih polja, iznad

67 Prema zapisnicima Savjeta za narodnu odbranu i proširenih sastanaka Ratnog predsjedništva, ispisi i kopije u posjedu autora.

68 U međuvremenu, Hajrudin Džebo Bajbaga se sa svojom grupom vratio u Stjepan Polje, gdje su oformili Interventni vod u okviru tamošnje mjesne čete TO, od nekih tridesetak boraca. U prvim danima maja 1992. Bajbaga je sa svojim suborcima učestvovao u nekim akcijama, pomažući braniteljima slobodnih istočnih dijelova predratne dobojske općine (posebno se izdvaja akcija rušenja Suhopoljskog mosta).

69 H. Vikalo, isto, 14.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
REPUBLICKI ŠTAB TO BiH

Opštinski Štab TO BiH Gračanica

PRIVREMENA ISKAZNICA PRIPADNIKA TO BiH

Prezime <u>AHMETBEGOVIĆ</u>	Pripadnik je zadužen sa lič. in. naoružanjem:
Ime <u>MEHMED</u>	Vrsta <u>Automatska puška</u>
Očevo ime <u>MUHAREM</u>	Broj <u>546.506</u>
Datum rođenja <u>1964</u>	Sa vozilom:
Mjesto rođenja <u>GRAČANICA</u>	Reg.broj
Broj lič.karte	Marke
Izdata od	Ostale zabilješke
Pripada jedinici TO <u>MANEVARSKI VOD</u>	
Dužnost <u>KOMANDIR</u>	

Ove iskaznica služi kao privremeni dokument i omogućava nesmetano kretanje pripadnika TO na cijeloj teritoriji BiH.

Izdato u GRAČANICI dana 15.04.1992.

Ovlašteno lice
OKIC

Vojna iskaznica Mehmeda Meše Ahmedbegovića, komandira Manevarskog voda TO

Varoši, ubivši tom prilikom Adema Mustajbašića. Bio je to povod da SJB Gračanica izvede akciju pretresa kuća u Varoši, u kojoj je učestvovao i Manevarski vod TO, zaposjevši prostor iznad Varoši. U pretresu je, inače, u pretežno već napuštenim kućama nađena izvjesna količina oružja i drugih materijalno-tehničkih sredstava, ali i važnih dokumenata, koji su jasno svjedočili o mračnim namjerama SDS-a.⁷⁰ Nakon te akcije, jedinica se povukla ponovo u Dom na Gaju. Bila je to i prva lokacija u Gračanici koja je granatirana s položaja agresora, 19. maja, a zatim i 23. maja, kada je i ranjen jedan pripadnik jedinice (Nedim Hadžić). Inače, 19. maja se desilo i prvo jače granatiranje gračaničkih prigradskih naselja i mjesnih zajednica. Tog dana, došlo je i do prvih sukoba na širem području tromeđe Lendića, Malešića i Stjepan

Polja, koje će ubrzo postati poprište borbi u kojima se odlučivalo o sudbini Gračanice.

Dana 23. maja, na području Zečeva Gaja, uzvišenja na tromeđi naselja Malešići, Lendići i Stjepan Polje, od neprijateljske mine iznenađenja je smrtno stradao jedan pripadnik čete TO iz Stjepan Polja. Prilikom izvlačenja tijela stradalog, u čemu su učestvovali borci interventnih vodova iz Stjepan Polja i Brijesnice (ranije vodovi Patriotske lige, predvođeni Hajrudinom Džebom Bajbagom i Samirom Mehinovićem), došlo je do sukoba sa naoružanim Srbima, pri čemu je jedan borac iz Brijesnice ranjen. U nemogućnosti da se platoon Zečeva gaja priđe agresorskim položajima, Bajbagin Interventni vod je uz pomoć pripadnika čete TO iz Malešića upao u Ahmiće, srpski zaselak Malešića, ovladavši naseljem, što je i dijelove agresorskih snaga

⁷⁰ Neke od tih dokumenata objavio je O. Delić, *Otpor agresiji s Ozrena*, 29-41.

s istočnog dijela platoa Zečevog gaja primoralo na povlačenje.⁷¹

Pošto se očekivalo da će na spomenutom području doći do reakcije agresora i jačih borbi, OpŠTO Gračanica je naredio da Manevarski vod TO prijeđe u rejon Stjepan Polja.

Ujutro 25. maja agresor je zaposjeo područje Zečeva gaja, te izveo snažan napad na linije odbrane Malešića i Stjepan Polja, uz podršku jednog tenka, te jaku minobacačku vatru. Manevarski vod TO je odmah izašao na položaj i konsolidirao odbranu mjesnih snaga TO, pri čemu je agresor odbačen na polazne položaje. U pokušaju preuzimanja inicijative na poprištu borbe, došlo je do upada u neprijateljsku zasedu, pri čemu su pretrpljeni teži gubici; u kasnijim pokušajima izvlačenja poginulih i ranjenih oni su se uvećavali.⁷² U višesatnim borbama tog dana

poginulo je ukupno 10 pripadnika Teritorijalne odbrane. Među njima su bili i: Mehmed Ahmedbegović Meša iz Gračanice, komandir Manevarskog voda TO, Hasib Fehrato-
vić Pibe iz Donje Lohinje, vojni instruktor i zamjenik komandira Manevarskog voda, Vedad Đonlić iz Gračanice, komandir udarnog odjeljenja, te Zuhdija Šestan iz Donje Lohinje, borac. Poginuo je i Hajrudin Džebo Bajbaga iz Stjepan Polja, komandir Interventnog voda iz ovog sela, te još petorica boraca: Asim Šako Škoda, zamjenik komandira čete iz Malešića, Šaban Memić i Vahid Hankušić – komandiri odjeljenja iz Malešića, te Mirsad Hamzić i Osman Ibrahimović Čiša iz Stjepan Polja.⁷³ Tog dana, u borbama na području Gračanice ranjeno je ukupno 17 boraca TO i SJB Gračanica, od toga najveći dio u rejonu Zečeva gaja.

71 Opširnije: Edin Šaković, *Šta se zaista desilo na Zečevom gaju? Osvrt na borbe 25. maja 1992. kroz svjedočanstva neposrednih učesnika*, Gračanički glasnik, XXII/43, 2017, 64-66; podaci dopunjeni i korigirani prema izjavi Fikreta A. Ibrševića iz Stjepan Polja, datoj Općinskom birou za istraživanje rata i ratnih stradanja 26. VII. 1994. godine (bez broja, original u: Arhiv Tuzlanskog kantona, fond Skupština opštine Gračanica, serija 7 – ratna dokumentacija 1992.-1995., nesređena građa; kopija u posjedu autora).

72 E. Šaković, isto, 69-77. U vezi sa zaključcima koje autor u citiranom radu iznosi, potrebno je napomenuti sljedeće: prema naknadno prikupljenim saznanjima, u presudnom trenutku, oko 13.00 sati, Manevarski vod TO i druge jedinice na terenu su *posredstvom kurira primile naredbu za pokret* u pravcu Lendića, u "napad i čišćenje terena". Desilo se to u trenutku kada se saznalo za početak borbenog djelovanja s gračaničke strane, prema Karanovačkom mostu (Općinski biro za istraživanje rata i ratnih stradanja Gračanica, br. V/5-23/1-92 od 17. IX. 1992., kopija u posjedu autora, original u: Arhiv TK, f. SO Gračanica, s. 7 – ratna dokumentacija 1992.-1995., nesređena građa; podaci dopunjeni prema izjavi Nijaza Omerovića, zabilježenoj 16. V. 2017.). Spomenuto naređenje je primio Hasib Fehrato-
vić Pibe, vojni instruktor i zamjenik komandira Manevarskog voda, u prisustvu Nijaza Omerovića, pomoćnika komandira, te jednog od oficira iz RjŠTO Malešići. Ovi podaci opovrgavaju kasnije špekulacije po kojima je do pokreta jedinice došlo samoinicijativno i bez naredbe nadležne komande. Detaljniji podaci biće prezentirani u posebnom radu, planiranom za naredni, 46. broj "Gračaničkog glasnika".

73 Vedad Đonlić je poginuo uz rub ceste, na istočnoj padini Zečeva gaja, nadomak agresorskih položaja; Zuhdija Šestan je smrtno ranjen pokušavajući izvući Đonlića. U neposrednoj blizini su nešto kasnije, u pokušajima izvlačenja stradalih suboraca, poginuli Hajrudin Džebo Bajbaga, Mirsad Hamzić i Mehmed Meša Ahmedbegović, a ranjeni su Almir Šutić i Edin Grbić, pripadnici Manevarskog voda TO. S lijeve strane puta, u dvorištu kuće, poginuo je Vahid Hankušić, a teško su ranjeni Hasib Fehrato-
vić Pibe, te Izet Nasić, komandir II. odjeljenja Manevarskog voda. Fehrato-
vić je tog jutra bio lakše ranjen i prebačen u sanitetsku bazu Soko, odakle se vratio među suborce; po drugi put ranjen, preminuo je na putu do ratne bolnice u Gradačcu. Na istome mjestu ranjeni su Sead i Mirzet Dogdić, borci čete TO iz Malešića, a u neposrednoj blizini je poginuo i Šaban Memić iz Malešića. Asim Šako je poginuo nešto niže, u pravcu Mešića. Osman Ibrahimović Čiša je bio prva žrtva tog dana: poginuo je u jutarnjim satima, smrtno pogođen gelerom minobacačke granate, tom prilikom je ranjen i Nermin Duraković iz Malešića, raniji instruktor u Manevarskom vodu, te Hasib Fehrato-
vić (prvi put). - Općinski biro za istraživanje rata i ratnih stradanja Gračanica, predmeti br. V_5-4_1-92, V_5-5_1-92, V_5-5_1-92, V_5-8_1-92, V_5-9_1-92, V_5-10_1-92, V_5-11_1-92, V_5-12_1-92, V_5-19_1-92, V_5-23_1-92, V_5-28_1-92, V_5-29_1-92, V_5-30_1-92 i V_5-27_3-93, kopije u posjedu autora (originali u: Arhiv TK, f. SO Gračanica, s. 7 – ratna dokumentacija 1992.-1995., nesređena građa), up. E. Šaković, isto, 59-80 i tamo citiranu literaturu.

S obzirom na sve okolnosti i ono što se dešavalo oko Gračanice tog kobnog 25. maja, opravdano se pretpostavlja da je namjera agresora bila da zaposjedanjem Zečeva gaja stvori polazište za dalje napredovanje pravcem preko Malešića, u cilju spajanja svojih snaga sa Ozrena sa onima na Trebavi. Time bi zapadni slobodni dijelovi općine Gračanica, sa slobodnim dijelovima predratne općine Doboj (danas općina Doboj-Istok) bili odsječeni, bez izgleda za uspješnu odbranu. Naporima i žrtvama branitelja, uključujući i borce Manevarskog voda TO, kao prvoborce Patriotske lige i otpora na ovim prostorima – te namjere su osujećene. Zbog svega toga, 25. maj se smatra presudnim danom za odbranu općine Gračanica.

Nedugo poslije tog datuma i tragičnih događaja, Manevarski vod TO je u daljem razvoju jedinica Teritorijalne odbrane, koja je izrastala u Armiju Republike Bosne i Hercegovine – i zvanično rasformiran.⁷⁴ Njegov preostali pripadnici raspoređeni su u druge jedinice i vojnu policiju. Neki su demobilisani, a pojedini su preuzeli civilne dužnosti i funkcije. Od onih koji su ostali u vojsci, petorica su položili živote za Bosnu i Hercegovinu.

Rahmetli Mehmed Meša Ahmedbegović, komandir Manevarskog voda TO, ranijeg Manevarskog voda Patriotske lige – u aprilu 1994. godine posmrtno je odlikovan ratnim priznanjem “Zlatni ljiljan”, te proizveden u čin natporučnika.

Zaključak

Cjelokupna priprema i organizacija odbrane na području Gračanice odvijala se na specifičan način, što je uvjetovalo i usmjerilo ulogu Patriotske lige, koja je, po jednoglasnoj ocjeni historičara, bila embrion kasnije Armije Republike Bosne i Hercegovine. Pa-

trioticska liga općine Gračanica formirana je i djelovala u okrilju SDA, kao vodeće političke snage na općini. Nastala je u razdoblju kada je trebalo pokrenuti, organizirati i jačati odbrambene pripreme bošnjačkog naroda i bosanskohercegovačkih patriota pred nasrtajima agresivne velikosrpske hegemonističke politike, koja je razarala suverenitet, teritorijalni integritet i samu opstojnost Bosne i Hercegovine. Nastala je kao izraz nužde, u trenutku kada se na legalne institucije i organe nije moglo računati, zbog prisustva i podrivačkog djelovanja srpskih nacionalista. No, tokom čitavog tog razdoblja, djelatnost Patriotske lige, u prvom redu njenog političkog krila, kao i djelatnost SDA u cjelini – bili su usmjereni na očuvanje i jačanje institucija, kao i legalnog ustavnopravnog okvira Bosne i Hercegovine uopće. Istovremeno, nastojao se stvoriti širok front patriotskih snaga, političkim buđenjem građana i poticanjem na pripreme za odbranu. Dok je sve to trajalo, Patriotska liga je na području Gračanice bila i jedina vojno-politička snaga koja se, u slučaju potrebe, mogla suprotstaviti agresoru i primiti prve udarce. Ipak, mudro vođenom politikom na lokalnom nivou osigurano je dovoljno vremena i prostora za okončanje tog procesa, uključujući reorganizaciju i mobilizaciju Teritorijalne odbrane, kao legalne oružane sile. U njene okvire stupili su i pripadnici Patriotske lige BiH.

Summary

Formation and activities of the Patriotic League of BiH in the municipality of Gračanica

The Patriotic League (PL) of Bosnia and Herzegovina in the Gračanica municipality was formed in fall 1991 in Gračanica in close connection to the Party of Democratic Action (SDA), which was the

⁷⁴ Po zadnjoj evidenciji, od 1. juna 1992. – Manevarski vod je brojao 41 borca, računajući poginule i ranjene od 25. maja. Bajbagin vod iz Stjepan Polja brojao je 33 borca; i on je ubrzo transformisan, u okviru šire reorganizacije snaga TO na tom prostoru.

major political party in the area. Due to the right assessment of the political and security situation SDA started with the organizational and other preparations against the coming military aggression; that is, with the preparation for the defense of Bosnia and Herzegovina. Concrete measures were taken in September 1991 when regular guard duty was established in the town and all local communities, as well as a system for tracking Yugoslav People's Army (JNA) movements and activities. That period saw the formation of the so called Crisis Staffs in the local communities as the basic structure for the so called political wing of the Patriotic League, which was unified on the 24th of October 1991 with the creation of the Crisis Staffs on the municipal level and with the assignment of specific duties (military organization, assessment of enemy and own strength, a plan for the district defense

and so on). A month later on the 26th of November 1991 the military wing was established, that is, the Municipal Staff of the Patriotic League of Gračanica, while the formation of smaller units in the municipalities took place in the first months of 1992, as well as the formation of an "Intervention-Maneuver" unit subordinate directly to the Municipal Staff which was sent to Zvornik as reinforcement to the besieged defenders (The battle for Kula Grad). During this time the activities of all legal organs and organizations, which were paralyzed by Serb representatives, were firmly supported. The Presidential order that all units of the Patriotic League were to be incorporated into the Territorial Defense of Bosnia and Herzegovina saw the PL units of Gračanica incorporated into the aforementioned TO where they showed exceptional results in their first engagements.